Anul al VI-lea, N-le 1-2. Ianuar-Mart 1920.

REVISTA ISTORICĂ

= Dări de seamă, =
documente și notițe.

PUBLICATĂ

DE

N. IORGA

CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC"

1920

www.dacoromanica.ro

SUMARIUL:

N. Iorga: Note despre Unirea românească (comunicare făcută la Academia Română în ziua de 6 Februar st. n.).
N. Iorga: Școala și opera tipografică a fraților Cristidi.
Vasile Pîrvan: Gînduri despre lume și viață la Greco-Romanii din Pontul Stîng.
C. J. Carageà: Părerile unui Suedes despre țara noastră pe la începutul secolului al XIX-lea.
Un document Basarabean.
C. J. Carageà: Un călător despre noi. — Iacob Jonas Bjoernstahl.
N. Iorga: CRONICĂ.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga, București, Șoseaua Bonaparte, 8

Administrația: București, Tipografia „Cultura Neamului Românesc", Strada Lipscanii Noi, 12 (colț cu Domnița Anastasia).

Pentru cărțile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reținea, după dorință, anunciul pe copertă.

www.dacoromanica.ro

Anul al VI-lea, n-le 1-2. Ianuar-Februar 1920.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

PUBLICATĂ de N. IORGA CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Note despre Unirea românească

— Comunicarea d-lui N. Iorga de la Academia Romînă din ziua de 6 Februac st. n. —

Pactul de unire a Principatelor dunărene în 1859, ca şi declaraţiile hotărîtoare din partea Ţinuturilor româneşti care în 1918 au adus alcătuirea Romăniei întregite, n'au însemnat, în marea lor importanţă, decît *consacrarea în domeniul realităţii a unei stări de conştiinţă care a existat totdeauna, de la origina însăşi a neamului nostru.*

Comparaţia cu alte naţiuni romanice este în această privinţă deosebit de luminoasă.

Ele au resultat, nu numai dintr'un amestec cu elementele barbare suprapuse — şi elemente barbare, mai ales slave, au intrat şi în alcătuirea poporului nostru, într'o măsură care nu se poate fixă exact —, dar şi *din întrarea unei întregi provincii odinioară romane supt stăpînirea unui rege germanic.* Acest rege, înlăturînd pe concurenţii săi, a izbutit să creeze o unitate politică barbară pe pămîntul care aparţinuse odinioară Romei.

Dar această unitate *n'a fost deplină* şi, mai ales, n'a fost *încă de la inceput* deplină.

Astfel, pe lîngă Galia devenită francă, a fost o Galie burgundă şi una visigotă, confundate de la bucată de vreme în Statul urmaşilor lui Clovis. A fost însă şi o Bretanie, rămasă supt şefi celţi, care şi-a păstrat, ca ducat autonom, neted deosebit de Ţinuturile încunjurătoare, caracterul ei etnic deosebit şi o limbă pe care o vorbeşte încă, ba chiar aşa de mult, încît limba franceză se învaţă în şcoală numai. Iar partea în care amintirile şi datinile romane s'au păstrat mai mult a continuat, ca *Provence*, cu amintirile vechii «provincii» a lui Cesar.

A rămas astfel în sarcina regalităţii francese şi mai ales a

www.dacoromanica.ro

Bisericii galice, una singură, să realiseze pe încetul, şi totuşi incomplect, unitatea naţională.

În Spania de mai tîrziu, Alani, Suevi, Vandali şi mai ales Visigoţi au ocupat părţi deosebite ale solului iberic. După plecarea sau dispariţia năvălitorilor mai mărunţi, o Goţie s'a format aici, cu elementul visigot, singurul înrădăcinat; regi goţi, încunjuraţi şi sfătuiţi de episcopi goţi, se găsiau în fruntea unor provincii reunite supt autoritatea lor. Mîndria gotică a supravieţuit în ordinea socială acestei situaţii naţionale.

Arabii, năvălind mai tîrziu, n'au putut face din ţara cucerită un teritoriu maur, barbar, în Europa atacată 'n acest punct de dînşii. Ei au răspins în sus, spre muntele basc, pe aceia dintre Visigoţi cari n'au vrut să trăiască — ei, oamenii episcopatului dominant, — supt puterea unor oameni de altă lege.

Răspingerea s'a făcut, nu dintr'odată, la capătul unei singure mari bătălii, ci prin succesive unde de retragere a vechilor stăpîni. Astfel *viaţa de văi* a luat locul — ca în Scoţia, unde Celţii, Picţi şi Caledonieni, se retrăgeau înnaintea duşmanilor, ca în Elveţia lovită în margene de necontenite invasiuni —, a luat locul, zic, *al vieţii de ţară*.

De aici traiul osebit, atîta vreme, al Castiliei, Aragonului, Cataloniei, Navarei, Leonului, Portugaliei, ajungîndu-se la mari osebiri dialectale şi chiar la limbi deosebite.

Aici însă *vechii Romani*, ieşiţi din amestecul cu Tracii al elementelor de colonisare, populară sau militară, *n'au fost basa unui Stat barbar*. Cum am spus de atîtea ori, ceia ce era în Galia „provincia" romană, ceia ce era în Italia *Romagna* isolată, a fost o *Ţară Românească*, a *Romînilor*, însemnînd tocmai *excluderea, întîmplătoare sau voită, din creaţiunile politice ale năvălitorilor*. Nici Slavii, incapabili de a întemeia State, nici Avarii, trăind în Panonia, cu obişnuitul regim de stepă faţă de populaţiile supuse, dar numai în ce priveşte tributul şi darurile, n'au putut schimba această stare de lucruri, *a unităţii fundamentale, necesare şi eterne*.

În Răsărit au fost astfel, alături şi în contra neamurilor aduse de vîntul vremilor, două Românii: „Romania" politică, „Împărăţia Romanilor", Βασιλεία τῶν Ῥωμαίων, la Constantinopol, şi România etnică, Ţara-Românească, la noi, avînd supt raportul politic *coesiunea instituţiilor sale îndătinate*.

www.dacoromanica.ro

II.

Aceste instituţii ţerăneşti, cu viaţa de sat, cu obştea de stăpînire a pămîntului, cu judecata prin „oameni buni şi bătrîni", cu lupta supt ordinele Voevozilor, cu legea nescrisă, aceiaşi de la un capăt al Ţerii-Româneşti la altul, fără a mai pomeni de datinile de la serbători şi hramuri, de toate acele poetice reminiscenţe ale unei lungi epoce păgîne, cu superstiţii italice peste o cultură tracică, formează alt element, de neînlăturat, al unităţii româneşti.

Corpul dreptului popular românesc nu s'a înjghebat încă, în capitolele sale despre proprietate şi moştenire, despre vecinătate şi vînzare, despre împrumut şi dobîndă, despre legăturile sociale dintre oameni. În văile, încă ferite, ale Ardealului în sfîrşit deschis şi liberei cercetări a ştiinţei, în Ţinuturile care, ca Vrancea şi Cîmpulungul, păstrează ceva din vechiul lor traiu răzimat numai pe basele organisaţiei primitive, se pot găsi materiale foarte bogate. La conlocuitorii Romînilor, Saşi, Secui — cari au alcătuirea pe judeţe, Scaune de judecată, *sedes, Stühle*, ce nu se mai întîmpină la alte părţi din neamul lor, nici în Alsacia unora, nici în Panonia altora —, s'ar putea prinde, păstrate în mediu străin, alte caractere ale acestui produs esenţial al minţii româneşti din epoca primelor formaţiuni. Pentru o definire mai aproape a originalităţii noastre trebuie, în sfîrşit, şi o atentă cercetare a felului cum se presintă aceleaşi aşezăminte patriarcale şi cum se îmbracă aceleaşi principii de drept la megieşii noştri, Ruşii de Apus, Bulgarii şi Sîrbii.

Fapt este însă că oricine ar fi străbătut, înnainte de crearea Domniilor, moşia neamului nostru, şi chiar mult timp după aceia, ar fi găsit *aceiaşi perfectă unitate de viaţă populară*, care nu se întîlneşte nici în Franţa, cu nota provincială aşa de limpede, nici în Spania, cu atîtea urme din separatismul ei secular, nici în Italia, unde nimic nu e mai interesant decît tocmai multiplicitatea aspectelor vieţii morale după ţinuturi.

III.

Ca o creaţiune populară, fără *chansons de geste* la început, fără inspiraţia militară a luptelor unui Cid naţional, fără ge-

www.dacoromanica.ro

niul lui Dante la izvor, se înfăţişează şi limba, — măcar în partea românească de dincoace de Dunăre.

Ideia unei imigrări care ar explica perfecta ei unitate a rămas în domeniul polemicelor naţionale; ştiinţa, în general, a părăsit-o. Rolul unificator al păstorului a fost exagerat, ca şi tot ce priveşte viaţa păstorească. Rămîne atunci ca singură şi sigură lămurire, luminînd de deplin problema, *unitatea produsului moral suprem al vieţii naţionale prin unitatea de rasă şi prin unitatea de viaţă sufletească a poporului el însuşi.*

Înnainte de a se putea gîndi cineva la o literatură, fie şi în formele originale cele mai simple, graiul românesc se întîlneşte de o absolută unitate în cele d'intăiu monumente scrise.

Părţile din Scriptură cuprinse în aşa-numitul «Codice Voroneţian» sînt astfel în cea mai mare parte inteligibile şi astăzi, în aceiaşi măsură, cetitorului din oricare parte a Romînimii. Iar pentru a învedera şi mai bine această identitate în expresie să punem alături două din textele mai vechi, aparţinînd la două provincii deosebite, unul cunoscut de mult şi de cîteva ori reprodus până acum, iar cellalt găsit de mine acum în urmă, cu prilejul unei nouă călătorii la Bistriţa Ardealului.

Îndreptîndu-se către corespondenţii săi obişnuiţi, Saşii din Braşov, Neacşu din Cîmpulung se roşteşte asttel, în zilele lui Vodă Neagoe, la 1526:

„*Ipac* dau ştire Domnie Tale *za* lucrul Turcilor, cum amŭ auzit eu că Împăratul au eşit den Sofiia, şi aimintrea nu e, şi se-au dus în sus pre Dunăre.

Ipac să ştii Domniia Ta că au venit un om de la Nicopoe, de mie me-au spus că au văzut cu ochii loi că au trecut ceale corăbii ce ştii şi Domnia Ta pre Dunăre în sus.

Ipac să ştii că bagă den toate oraşele cîte 50 de omini, să fie de ajutor în corăbii.

Ipac să ştii cumu se-au prinsŭ neşte meşteri den Ţarigrad cum vorŭ treace aceale corăbii la locul cela strimtul ce ştii şi Domniia Ta.

Ipac spui Domnie Tale de lucrul lui Mahamet-beg, cum amŭ auzit de boiari ce sântŭ megiiaş şi de genere-miu Negre cumu i-au dat Împăratul slobozie lu Mahamet-beg, cum, pre io-i va fi voia pren Ţeara-Românească, iarŭ eŭ să treacă.

Ipac să ştii Domniia Ta că are frică mare şi Băsărabŭ de acel lotru de Mahamet-beg, mai vîrtos de Domniile Voastre.

www.dacoromanica.ro

Ipac spui Domnie Tale, ca mai mărele mieu, de ce-amŭ înţeles şi eu: am spus Domnie Tale, iară Domnia Ta eşti înţeleptu.

Şi aceste cuvinte să ţii Domniia Ta la tine, să nu ştie umini mulţi. Şi Domniele Voastre să vă păziţi cum ştiţi mai bine[1].»

Ce deosebire, nu numai de limbă, dar de stil, se găseşte oare în acest răvaş de informaţie al Cîmpulungeanului muntean şi între răvaşul, de sigur din 1595, pe care un diac moldovenesc îl scrie la Suceava în numele «Hatmanului şi căpitanului de Suceava» Mihail Tolnay, care se adresează către Bistriţeni?

† Giupănulŭ Mihaiŭ Hatmanŭ şi prăcălabŭ de Sucĭava scriu închinăcĭune şi multă sănătate priiatinilorŭ a noşti, giupănului Budai Ianăşu, biraŭlŭ de Bistriţî, şi a doisprădzace prăgari a domitale şi prăcălabului. După acea dămŭ ştiri domnilorŭ voastre de rândulŭ a neşte izvoare ce sămŭtŭ la munŭte, anume Crămabahalŭ şi Uibăulŭ şi Negrişoara şi Caşăna, că aceali izvoară aŭ fostu de hotariulŭ Molŭdoveei, şi a fost oameniĭ de la Cămŭpullunŭgu slobodzi a îmŭbla şi a să hrăni cu dereptu pre acolo, vănă[n]du fiiarî şi peaşte. Acŭmo noi amŭ înţelesu că, aţi opritŭ dumneavoastrî să nu îmŭble oamenii de Cămŭpulŭlunŭgu pre acele izvoare vănându şi hrănindu-să. Derepŭtu acea ne rugămŭ domnilorŭ voastre să faceţi bi[ne] prenŭtru voia noastră să lăsaţi, cum au fostu obiceaiulŭ mai de ainte vreame: paci şi tocmeale bune; că acŭmo, cu mila lui Dumnĭdzău, să fie Măriia lui Craiŭ sănătosŭ şi Domnu nostrŭ Ştefanŭ-Vodă, iaste o ţară ca alalŭtă, şi domneavostră simŭteţi priiatenii noştri: ce va hi pohta şi treaba domniilorŭ voastre. Aceia dămŭ ştire şi ne rugămŭ domnilorŭ voastre; şi să dea Domnădzĭu să fiţi domneavoastră sănătoşi îmŭ bucurie şi paci bune, aminŭ. Scriŭ îmŭ Sucĭav[a], Av. 6. (Ungureşte:) Tolnaj Mihalj Hatman et Suchovaj Kapitan kegelmetokonek bisodalmas somegia es baratia, mp.

[V-o] Priiatenii noştri, giupînulŭ biraŭlŭ de Bistriţă şi prăcari domnitale şi la prăcălabulŭ.»

(Pecete cu doi oameni de-o parte şi alta a unui pom?)

IV.

Literatura, ai cării reprezintanţi sînt la început călugări născuţi în sate, fii ai ţeranimii, păzitoare neclintită a vechilor datini de unitate, se îndreaptă deci, ori cînd tălmăceşte Scriptura,

[1] Iorga, *Braşovul şi Romînii*, pp. 283-4.

www.dacoromanica.ro

ori cînd caută să presinte faptele istoriei lumii după tipicul cronografelor bizantine şi slavo-bizantine, ori cînd încearcă să atingă sfios şi stîngaciu coarda simţirii, către obştea naţională întreagă.

E zădarnic să se mai repete ceia ce s'a spus de atîtea ori în această privinţă, pătrunzînd, cred, de multă vreme în conştiinţa fiecăruia. S'a relevat — am făcut-o şi eu într'o comunicare specială la Academie, în legătură cu mărinimoasa operă a lui Constantin-Vodă Brîncoveanu ca patron al cărţilor — şi larga circulaţie a tiparului românesc în toate ţinuturile, începînd de la silinţile Saşilor din secolul al XVI-lea de a-şi desface lucrările bisericeşti editate de dînşii şi în Ţara-Românească şi în Moldova.

Atîtea exemple s'au adus şi se pot aduce înnainte pentru a se dovedi că gîndul chiar al sprijinitorilor de tipografii, al cumpărătorilor de asemenea opere era să le facă a pătrunde cît mai departe în Romînime. Voiu mai adăugi cîteva din ultimele lucruri pe care le-am găsit în recente călătorii prin Ardealul desrobit.

În biblioteca lui Şaguna din Palatul metropolitan de la Sibiiu, care cuprinde multe lucruri rare şi, între altele — o notez în treacăt încă de acuma —, un Octoih slavon al lui Coresi pe două coloane, necunoscut pănă acuma, şi un «Orologhion adecă rînduiala ćasurilor», apărut supt Brîncoveanu, apoi «Îndreptarea păcătosului» din 1753, ediţie din Timişoara [1], atîtea din cărţi poartă însemnări cu privire la acea necontenită şi vastă circulaţie.

Chiar «Octoihul» de care a fost vorba mai sus [2] pare să fi avut călătoriile lui: el a trecut pe la Măgurenii Cantacuzinilor [3]. Pe o Evanghelie a lui Antim se iscălesc «Ion copilul din Sad», popa Stan din Sînmihaiu, dar şi Dumitru din Tîrgovişte, care a vîndut-o [4].

[1] *Îndreptarea păcătosului cu duhul blîndeţelor, precum doftorilor celor duhovniceşti, aşa şi celor ce să doftoresc de la dînşii, păcătoşilor celor ce să pocăesc, întru folos aşezat. În Temişvarul Banatului, la anul 1753, luna lui Iunie.*

[2] El începe, la p. 3, astfel: *neporocinaia sveaţe cistoie.*

[3] „Cărţile ć-au luoatŭ de la Măguriani, cumŭ semnează înŭ josŭ, anume: unŭ Mineaiŭ, 2 Ohotoe, o Leturghie".

[4] Leatulŭ la poslaniia tati 7236. Fev. 4. Să să ştie că amŭ scrisŭ eŭ, Ionŭ copilulŭ otŭ Sadŭ, sinŭ D... [Răşinari. Scrisŭ papa Şavva. Pentru

www.dacoromanica.ro

Orologhiul lui Brîncoveanu[5] cuprinde această notiță finală: «Acestu Molitvenic dăruitu iaste de mine, robulu lui Dumnezeu Radulu Izvoranulu Veiu Stolnicu, la sfînta și dumnăzăiasca biserică de la Țara Ardealului, care iaste înu satu — (rupt), la Ținutulu Clujului (îndreptat: Fogărașulu), ca să ne fie nouă și părinților pomenire, Ghen. 3 dni, 7208, anii de la Domnulu Hr. 1700. Așa au fost întâiu: să să dea înu țara Ardealului, care apoi s'au datu la biseareca de la Izvoară, iară acolo s'au datu altă milă ce s'au pututu.»

---

necărturăriia lui. Această carte o'mu vândutu Dumitru otu Târgoviște. Peaște oca... 281 de cântare, cântărindu 48 de oca. Această carte a lui popa Stanu dinu Siumihaiu. Adecă eu. Stoian Balan (?), chizesu. Adecă eu Stoia, eu Metan, chizesu.

[5] Ὡρολόγιον, *adecă rînduiala casurilor, cu ajutoriulu lui Dumnezeu, carele cuprinde întru sine toată slujba după obiceaiulu Ieru-alimleanilor și a celoralalte mari mănăstiri.*

Cartea se mîntuie în manuscript așa: «Învățătură pentru cliucului pashalieĭ.

Cade-să a ști că crugulu soarelui 1, și alu lunii 1, întocmindu-să într'unu anu, arată slova cea d'intiiu a cluciului, și, așa pînă la 19 ani, mergîndu-împreună, arată slovele ce urmează în tabla cea d'intiiu, în rîndulu celu d'intiĭ, carele să începe de la P. B. F. iprocĭ pînă la sfîrșitulu rîndului, unde să să știe că în toate riudurile dinu tablă sîntu slove 19, carele însămnează ani 19 și în fieștecare rîndu să plinește crugulu lunii, pentru că merge pînă la 19 ani, iară de la 19 ani să începe crugulu lunii A. În rîndulu alu doilea, care să începe de la M roșu, ce însemnează visectu (adecă anu pișitoriu ce pișaște peste o zi, adecă mai înmulțaște o zi în luna lui Fevruarie). Așa și în cealealalte rînduri.

Pe 50 p. V-o: „let 7284, întâia zi alu lui Ionoarie, de cându au născutu Ioana mè.

Leatu 1748, Ionoarie în 27 de zile, de cându m'amu însuratu.

Iară de cându amu născutu, 1720, Octomvrie în 14 zile.

Iată și alte însemnări despre cuprinsul lui:

P. 512 ilustrație: Blagoveaștenie.

P. 513, Slujba cântării Acatistului prea-blagoslovitei stăpîneĭ noastre Născătoareĭ de Dumnezeu...

P. 554, Isus în slavă.

P. 555. Canon de umilință.

P. 570. Canon de rugăciune către Preasfînta Născătoare de Dumnezeu.

P. 606. Isus ieșind din ciboriu.

P. 607. Slujba sfinteĭ priceștanieĭ.

P. 635 începe molitfele Sfinților în legătură cu ea.

P. 658. Canon de rugăciune ce se cîntă către puterile cerești și către toți sfinții.

P. 664. Rînduiala exapsalmului.

www.dacoromanica.ro

Un manuscript din aceiaşi bibliotecă mărturiseşte că «Oprea popi Bratului de la Tohani», proprietarul la începutul veacului al XVIII-lea, luasc cartea cu doi florini şi 20 de bani de la «unŭ Grecŭ dinŭ Cîmpŭlungŭ» [1]. O Psaltire de Bolgrad vine de la «Constandinŭ fiĕorulŭ lui Ilie (?) cupeţ otŭ Slatină» (1681).

V.

Nu e mirare că *politica a trebuit să urmeze căile pe care le impunea spiritul însuşi al neamului, în straturile lui adînci.* Unitatea fundamentală a teranimii noastre, din care nu se diferenţiaseră încă alte clase sociale, a dat întemeierea, pe la 1300, pe alte base decît cele imperialiste din Balcani şi apostolice ori feudale din vecinătatea cealaltă, la Nordul Dunării, a Domniei pentru «toată Ţara-Românească».

Aceiaşi unitate a îndemnat instinctiv la toate tentativele de unire românească din veacurile al XV-lea şi al XVI-lea, al XVII-lea chiar — prin ambiţia lui Vasile Lupu — care au fost împiedecate de interese dinastice sau locale.

Desele schimbări de Domni dintr'o ţară în alta — şi fiecare Domn aducea cu el clientela lui — care încep, prin aşezarea urmaşilor lui Ştefan-cel-Mare în Muntenia şi a lui Petru Şchiopu'a Moldova, încă din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, care ajung dese în secolul următor şi sînt norma în secolul al XVIII-lea, n'ar fi fost cu putinţă fără acea unitate spirituală ce se vădeşte printr'o literatură, din ce în ce mai bogată şi mai conştientă de menirea ei, care n'a cunoscut hotare.

P. 682. Psalmul de seară.

P. 687. Crezul.

P. 689. Pentru sfintele posturi.

Pagini nenumerotate: 6.

[1] Să să scrie de cănĕŭ amŭ scrisŭ eŭ. Radu dinŭ Tohani, mşta Noem dni 2, leatŭ 7234. Să să ştie că aŭ datŭ deaca 3 tr. şi 4 dutce. Oancea, Savu, Mrtan. Să ştie de cănĕŭ aŭ strigatŭ Neamţi la leaţă şi care cŭ fostŭ ruci *(sic)*. Anno Christi Dni let 1657. Stanca, Mihaĭ, Uţa.

[2] Scris-amŭ eŭ, Oprea popi Bratuluĭ de la Tohanŭ, precumŭ să să ştie că o amŭ cumpăratŭ eŭ, popa Opria dinŭ Tohani, şi amŭ datŭ f. 2 şi bani 20 unuĭ Grecŭ dinŭ Cîmpŭlungŭ; şi amŭ scrisŭ eŭ, popa Oprea dinŭ Tohanŭ, ca să-mĭ fie răpaosŭ şi pomană, şi să crează şi preoţi ai svintei biserică ai Tohanului, etc.

www.dacoromanica.ro

Însăşi Unirea Principatelor de la 1859 e un efect al mişcării literare din acel timp, care *căuta unirea în afară tocmai fiindcă o avea înlăuntrul ei.*

Pe lîngă ce se ştie despre rolul hotărîtor al cărturarilor în această operă, putem adăugi azi, prin amabilitatea d-lui Mircea Heliade Rădulescu, nepotul de fiu al marelui cărturar din veacul abia încheiat, o dovadă ca hotărîrea de a uni cele două ţeri însufleţite de acelaşi ideal *era luată chiar a doua zi după mişcarea de la 1848, în cursul căreia ideia unităţii naţionale nu fusese în de ajuns afirmată, mai ales în Bucureşti:*

«ZIURNAL

«Astăzi, $^{2}/_{14}$ Maiŭ 1849, subsemnaţii Emigraţi Romîni din Brussa, luînd în băgare de seamă kibzuirea făcută de către fraţii Emigraţi din Constantinopole quĕ pentru interesul naţional ambelor emigraţii Romîne din Moldavia şi Ţérra Românéscă să se împreune subt o singură direcţie quare să lucreze pe lîngă cab netele şi popólele europene pentru uniunea ambelor principate într'un singulŭ stat tot supt suzeranitatea Turciei, şi pentru recunoascerea reformelor querute de trebuinţele societăţii noastre, pe temeiul dreptului de autonomie al Ţĕrilor, şi quĕ tot o data spre a puté lega relaţii intime cu cabinetele şi a trage confienţa lor este neapărat a încredinţa aquéstă direcţie unui singul individ; — noi, adunîndu-ne şi kibzuinduńe, ne unim, atît pentru uniunea ambelor principate, quât şi pentru încredinţarea aquestei direcţii unui singul individ. Tot odată însă, luând în băgare de seamă quĕ este de neapărată trebuinţă qua aquest cap al emigraţilor să fie însoţit şi de un comitet, am kibzuit q telle următóre:

1°. Aquest comitet să fie compus din cinci membrii.

2°. Dacă Capul Emigraţilor, dupe majoritatea voturilor, se va alege dintre Romînii din Moldova, atunci comitetul să fie compus de doi din Moldavia şi trei din Ţérra-Românéscă; iar, dacă capul se va alege dintre Românii din Ţérra Românéscă, atunci în comitet să fie trei membrii din Moldavia şi doi din Ţérra Românéscă.

3°. Capul Emigranţilor va avea în deliberaţiile comitetului numai parere consultativă, iar niciodată vot.

4°. Capul Emigraţilor nu va putea nici o dată să trateze questii nedesbătute şi nedecise de comitet şi într'un cuvĕnt nu va puté lucra nimik fără cunoscinţia aquestui comitet.

5°. Toate lucrările Comitetului se vor urma printr'un ziurnal

www.dacoromanica.ro

quare se va pune în lucrare quând va fi subsemnat de majoritate.

Pe aceste base păssind întru alegere attât a Capului Emigraților. quât şi a membrilor comitetului, prin votații a essit resultatul următor.

Pentru Cap al Emigraților.

D. Constantin Negri cu voturi 15 cincisprezece.
D. Nicolae Golescu cu voturi 5 cinci.

Pentru membrii Comitetului.

D. Ioan Eliad cu voturi 19 nouăsprezece.
D. Nicolae Golescu cu voturi 1 unu.
D. Stefan Golescu cu voturi 3 trei.
D. Alexandru Georgie Golescu cu voturi 19 nouăsprezece.
D. Christake Tell cu voturi 10 zece.
D. Vasile Alexandri cu voturi 20 douăzeci.
D. Nicolae Bălcescu cu voturi 7 şépte.
D. Ion Majorescu cu voturi 1 unu.

* * *

Aquéstă găsire cn calle şi allegere se va face cunoscută fraților emigrați din Constantinopole, quare o vor comunica şi quellor-l-alți emigrați din ambele Principate que se mai află prin alte locuri.

Tot odată însă vor cunoasce toți frații emigrați que aquéstă allegere va fi recunoscută de noi dacă şi de dinşi se vor primi articolele sus allegate.

C. Zossima — I. Simion
A. Golesco
P. Cernătescu — G. Valleanu
A. Zane — I. Maghiero
G. Lipoianu
K. Pădeanu — Radu Golescu
Al. Manno
Al. Giurescu — D. Florescu
G. Serghiade — G. Serrurie
D. Duțulescu — Gr. Ipatescu
C. Filipescu — Negulici.»

Pr'n actul de la Brusa din $^{2}/_{14}$ Maiu 1849, încheiat în deplină înțelegere cu pribegii aflători la Constantinopol, se vede că «ambele emigrații» — şi numele Moldovei e pus înnaintea numelui Țerii-Românești — doriau uniunea ambelor Principate în-

www.dacoromanica.ro

tr'un singur Stat», cu voia Turcilor înșii. «Pentru uniunea ambelor principate» se dădea mandat de a stărui în Europa apuseană unui șef, dar cu sfatul și ajutorul unui comitet de cinci, și anume majoritatea în el va avea-o acea țară care nu va fi dat șeful.

Șeful trebuia ales între Constantin Negri și Nicolae Golescu: cel d'întâiu avu cincisprezece voturi, al doilea abia cinci. Iar din comitet aveau să facă parte, pe lîngă Eliad, Goleștii: Nicolae, Ștefan și Alexandru Gheorghe, apoi Tell și Bălcescu, Ardeleanul Ioan Maiorescu și Moldoveanul Vasile Alecsandri. Interesant e și faptul că Eliad (ca și Al. Golescu) are 19 voturi, Alecsandri 20, ceilalți întrunind mult mai puținue sau de tot puține. Ca alegători iscălesc numai Munteni.

Nu vom spune ce a făcut cugetarea și poesia românească pentru ultimul și definitivul act al Unirii. Sîntem siguri însă că urmașii, trecînd peste multe pretenții din altă parte, nu vor uita-o.

N. Iorga.

Școala și opera tipografică a fraților Cristidi.

Era cunoscută frumoasa ediție grecească a lui *Gil Blas* apărută în tipografia de la București a lui Eliad și a fraților Cristidi. Stabilimentul a rămas pe urmă numai ale acestora. Și alte lucrări au apărut de supt teascurile lor.

Pentru a se lămuri cineva asupra întreprinderii ca și asupra altor fapte culturale, în sensul lor național osebit, ale fraților Cristidi folosește «înștiințarea» de la sfîrșitul «Epistolariului de obște folositor» (Επιστολάριον κοινωφελὲς) din 1837, mare lucrare, împodobită și cu un frontispiciu dedicatoriu din partea lui Mihail Cristidi, pomenind și pe Domnul din Scaun, Alexandru Ghica.

În prefață chiar Mihail spune că „și-a pus în gînd ca, în tot cursul vieții lui, înnaintînd treptat, să aducă omenirii ce va putea face frumos și bun" și enumeră traducerile și prelucrările: *Copilul pierdut,* din limba francesă, și *Istoria contelui Henric de Eisenfels.* „Epistolariul" e alcătuit din mai multe scrieri asămănătoare. Se dă (pp. 21-3) și o listă a demnităților din «Dacia».

www.dacoromanica.ro

Se adaugă, între probe, o scrisoare din Bucureşti, 1-iu Maiu 1837, pentru tipărirea unei «Pedagogii» a lui Emanuil Varchidi (?) (pp. 270-1). Între testamente se dă al lui Evghenie Bulgaris, vestitul cleric şi scriitor bisericesc (15 April 1805; p. 351 şi urm): între lucrurile lui un engolpiu cu smaragde, de la Alexandru Ioan (Ἰωαννίδου) Mavrocordat, Domn, atunci, al „Dacilor".

Dar găsim o diplomă de dascăl pentru metoda lancasteriană (τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου) unui Petru Gheorghiu, din partea „şcolii fraţilor Cristidi", şcoală „alilodidactică" de la mănăstirea Stavropoleos (ἐν τῷ μοναστηρίῳ Σταυροπόλεως), iscălind „fraţii Mihail şi Simion Cristidi", iar ca marturi Mihail Popovici şi Constantin Economu (pp. 413-4).

„Înştiinţarea" pomenită arată pe cei doi fraţi şi ca librari — acolo, la mănăstire, — de cărţi greceşti, eline şi francese, avînd corespondenţi: la Sistov pe un Constantin Ioan Stancioglu şi la Rusciuc pe Cristu Velicu Penciu. Ei se îndatoresc a trimete şi dascăli de elină şi de „alilodidactică". În puţine luni sînt gata să înveţe pe oricine această metodă. Se oferă să aşeze la şcoli copii din „Vlahia" şi din „Turcia". Mai tărziu cei din urmă pot trece la şcoala de la Ianina, lîngă Cazanlîc (turceşte Çatiderè), supt îngrijirea Mitropolitului de Tîrnova, Ilarion, şi a lor.

Arătînd că peste nouă luni se retipăreşte „Epistolariul", care costă 16-20 de lei, se înşiră şi alte „cărţi gata": Altabetul mare cu gramatică grecească modernă şi dialog (8 lei [1]), Tablele alilodidacticei (14), Henric de Eisenfels (4), Octoihul (3), Caligrafia greacă şi francesă (2), Unicul Alfabet (1 1/2), Istoria lui August (1 1/2). Se mai gătesc: Enciclopedia, în opt volume (96), Istoria noilor Elini (10), *Gil Blas* (45), Aritmetica (6), Doppia Scrittura (8), Antologia Marelui Post (24), Noua Synopsis bisericească (12). *Gil Blas* apare în două luni, Istoria noilor Elini în trei. „Înştiinţarea" e datată de la mănăstire, în ziua de 20 Septembre 1837.

E interesantă şi lista, foarte lungă, a prenumeranţilor. Ea începe cu Vodă, care iea 30 de exemplare. Se vede din ea că la Bucureşti erau episcopii greci de Pricones, de Hierapolis, de Laodiceia, de Sinai, şi încă doi, un arhimandrit Agapie Sutu, un Partenie Μπρατιάνος ἐκ Δοπαλίτσας. Între negustorii

[1] Doi lei din ţară fac trei turceşti.

www.dacoromanica.ro

bucureşteni, Lazăr Calinderoglu, I. Bacaloglu, doi Xenocrat, doi Mustacov, Gh. Teodor Scurtu, doi Gherasi, un Mimi, doi Pikolos, un Guma, Al. Geanoglu Lesviodax, un Zoi, un Sordonis, Mihai Garoflidis, V. Matzukas, V. Danabasis din Adrianopol. Ca profesori: matematicul D. C. Dimitrie Pavlidi, Gh. Ioanidi, de greceşte, Ioan Mitilineu, Hristu Teodoridi, D. Villios, Ioan din Lesbos, Atanase Dimitriadi, I. Codriri din Livadia τῆς Ἑλλαστόνος, C. Bucşănescu, Anastase Gh. Costandi, C. Zinidi; cei de musică: V. din Bizanţ, Apostol Brusalis, N. Diamandi din Ianina. Ca elevi: D. Eustatiu, M. Margaritu, Ant. şi Dim. Ioan, I. Doletis, I. N. Iconomu, St. Nicolau, Ant. Petru, Eft. Diamandi, I. Netcu, Nic. şi El. lui Ioan Popescu, Alex. al Clucerului Costachi Poienaru, Costachi Manolachi Iconomu, Iancu Stanu, Matei Gheorghiu, etc., Toncovici, Panu, Carpozanovici, un Plastarà. Zeţarii tipografiei greceşti: Şt. Rasidis, Şt. Vasile Asteris, D. al lui Teodor Anagnostul, Anastase Ioan, Gh. Ioan, Costachi Eliad, Mih. Dimitru, Costachi Anghel. În «noua Alexandrie din Valahia»: un Tsakaris, un Nedelcovici, un Lazaru, un Ilia, un Teodor Ioan, un Petru şi un Pandele Dimitriu, un Dinu Casasovici. La Brăila, Greci: Paleologul din Lesbos, Bastachi, Rubinis, V. Scullis, S. Lichiardopulo, Chiru Banu din Carnabat, Trifu Gheorghe de acolo, unul din Adrianopol, Evstratie C. Climis, I. Comninò, Teohari Vechilharţis, Albanes, Naum Vechilharţis Albanes, Apostol Vlasopulo din Parga, Grigore Hristidi, Const. Vucheriadis din Melenic, M. Baltoridi, Ioan Zaman, Luchis Lutraris, M. Drinos. La Galaţi: arhimandritul Panaretos din Pelopones, C. Papazoglu, d-na Ecaterina (φιλόμουσος), Anton Nigropontis, Anton Ampelacopulos, Atanase Xodulos din Pelopones, Atanase Dimu din Livadia, Anghel Chinovici, Anagnoste Auxentiade din Mesembria, fraţii Avramovici, Gh. Catacaciula, Gr. Iliadi din Constantinopol, D. Arghiriadi Dimopulo, D. Cordali din Macriniţa, D. Canacopulo din Zagora, D. Stamatidis, D. Magnis din Zagorà, D. Apostolopulo din Pelopones, Zanis Signetòs din Patnos, Teodor Chiparissis, Teodor Milanovici, Iacov Vangheli Focà, C. Nicolis din Constantinopol. *C. Curgusis din Meţovo,* C. Sacomanos din Constantinopol, C. polcovnicul din Pelopones, C. Duca, Costachi Hr. Alevràs, Marcu Mihalopulo, N. Duca, Panaiot Pavlu, Panaghìs Compoteca, Petrachi Altinovici, Spiridon Milos, Hristodul Dimopulo, Ştefan H. Gheorghiu.

www.dacoromanica.ro

Bacalbasis, Filip Ghichis, Hristodul Gheorghiu Dimopulos, Hristu Mirtopulo, Hurmuzis Elevteriu. La Ismail: un Hiot, un Andreadi, un Phokianos, un Chiladinò, un Gomvu, Anton Celebidachi, Gh. A. Mişu, Gh. Sideris, Antonio Milanobich, D. Caravasili, I. Zygopulo, Panait Nalbantoglu, Atanase Mişu, Gh. Goneropulo, Gh. Crasàs. La Acherman: P. Mutafoglu, C. Temelidi, C. N. Κοδῆς, Panaiot Mutafoglu, I. Diamandidi, Panaiot Papadimitropulo, I. Stepanovici. La Tîrnova un δεποτάτος τῶν ὀθωμανικῶν μπερατλίδων, musicantul Ştefan Mihail de la şcoala alilodidactică, un Dim. Niţu, Armaşul Anastase, Vasilachi H. Naţu, Nic. Κόσιου, eforul şcolii, C. Evstatiadi, „nepotul episcopului", Anast. Slavi Cazangiu. La Ianina de lîngă Cazanlîc: „prea-învăţatul domn Constantin Μήρτζου din Cazanlîc", Ioan Nonuţia din Cazan[lîc], Dobre Ζηλιάσκου φαβρικατζῆ din «Silimu». La Şiştov: «şcoala greacă din mahalaua de sus, prin epitropul Alexie Damian» (5 ex.), «dascălul acelei şcoli» Emanuil Vaslidi, psalţii Ilie Ioan, C. Teodoru, Eustatie Emanuil, D. Gheorghiu Pîrvanovici. La Adrianopol: ἡ φιλόμουσος κωκῶνα Βαλοῦ Βούλκου Τσαλόγλου. La Filipopol: ὁ πανοσιώτ. ἡγούμενος Μολδάβας Ἄνθιμος, dascălul Gh. al lui popa Constantin referendariul, psaltul Gh. Filipidi, doi pedagogi, elevii şcolilor celor două. La Bazargic dascălul de «alilodidactică» C. Κατσινέλή. La Seres Nic. Dumba, Sima Simota din Clisura Macedoniei. La Salonic, C. Ciobanoglu. La Melenic: un C. H. Alexandri, doi Cheramida. La Ianina: un Ioan Z. Νάγιος, Spiridon Bogàs. În eparhia Velà şi Pogoniana, ἐκ Κονίτσης: I. Surla din Prisoiani, grămăticul din Βέρμπιανι, protopopul Noti din Στράτζιανι, H. Vasile din Μόλιστα, Adamas Naşu (Νάσιου) ἀπὸ Πάδης, D. Exarhu ἀπὸ Φοῦρκα, Panaioti Zisu Ţefla (Τζέφλα); din Ostaniţa: παπὰ Νότης ἀπὸ Βλάχους τῆς Πωγωνιανῆς, Hristu Νάτσῃ ντερτίλη τῆς Πογ., Costa ἀπὸ Τζαραπλανὰ τῆς Πογ., C. Anastasiu ἐκ Μαζαρακίου.

N. Iorga.

www.dacoromanica.ro

Gînduri despre lume și viață
la Greco-Romanii din Pontul Stîng *).

de **Vasile Pîrvan.**

Viața omenească e, în generalitatea ei, lipsită de gînduri. Omul comun e prea trudit de munca lui zilnică pentru cîștigarea existenței, ca să mai aibă dorința de a se întreba, care e rostul lui în lume. Iar așa zisul om superior, artist, om de știință, nu-i tare deosebit, în reflexiile sale asupra vieții, de muncitorul ogoarelor ori păstorul turmelor; omul superior e și el, în aproape unanimitatea cazurilor, tot un τεχνίτης — meseriaș — afundat cu totul în specialitatea lui și tot așa de opac pentru gîndul metafizic ca și un simplu plugar.

«Lumea» nu e, pentru omul obișnuit, Cosmosul, ci, înainte de toate, cercul cunoscuților, al concetățenilor, al tovarășilor de ocupație, — spațiul viu până unde poate răsuna mica personalitate banală. «Concepția despre lume» a omului obicinuit nu e nici etică, nici estetică, nici religioasă, ci naiv utilitaristă; poporul e prin instinct hedonist; «lumea» lui și «plăcerea» lui sînt factorii capitali ai vieții lui sufletești.

Singura valorare posibilă a propriei ființe e pentru omul obicinuit, cea care îi e dată de «lumea» lui. Laudă, mustrare, distrugere, condamnare, din afară: iată conținutul concret și viu al vieții intime a individului; reacția societății la actele lui e singura măsură a propriului suflet. Omul ține să fie văzut: e de altfel un instinct derivat din însăși dorința noastră de nemurire: a fi observat e o nemurire în miniatură; cu cît cineva simte că e mai mult observat, cu atîta se observă și el mai mult pe sine, accentuează manifestările pentru cari i se pare că lumea îl vede într'o lumină favorabilă, suprimă — cît poate — aspectele sale defavorabile: individul se «stilizează»; înfățișarea sa capătă trăsături unitare, simplificate, sistematizate; omul devine «monumental», și anume, după firea lui: foarte ornamentat și «prețios», dacă sufletul lui e neastîmpărat; cu totul «doric», dacă e potolit.

Ceia ce împinge pe om mereu înainte în viața aceasta,

*) Comunicare la Academia Română, cetită în ședința dela 21 Maiu 1919.

www.dacoromanica.ro

adesea așa de mizerabilă, e plăcerea pe care o vede ori o bănuește undeva în drumul lui. Odată zărită plăcerea, vai de acela care l'ar împiedeca de a ajunge la ea: e de neînchipuit cîtă răscoală poate face în mica lui «lume» așa un fragment microscopic de protoplasmă... Singură vederea morții e în stare să-l turbure și să-l silească a gîndi asupra vieții; dacă nu cumva chiar atunci se mulțumește cu o judecată împrumutată dela tradiție ori dela semenii săi mai vioi la suflet.

Dar zeii? Da, de sigur, sînt și ei. Dar cît și cum? Ei doară nu-s de cît fantomele antropomorfe ale fricei noastre de necunoscut, ale nevoei noastre de siguranță în lumea de aici, și — dacă e una și dincolo [1]) — și în lumea de acolo. Cel mai superstițios om din popor, cît nu e supt presiunea imediată a unei primejdii nu crede în nimic; cînd vine nevoia și trebuie să scape din ea, atunci repede-repede se pocăește și cheamă în ajutor toți zeii și demonii. Odată scăpat, redevine sceptic. E memoria scurtă a primitivului, la care ideile și sentimentele sînt simple impulsii. Căci *cultul* zeilor, așa de acaparator, mai ales în lumea antică, nu e gînd: el e simplă vrăjitorie, pompă și reprezentație publică, praznic copios și, în cel mai bun cas, petrecere artistică.

In viața individului izolat nenorocirea și moartea sînt lucruri destul de rare: ca atare și reflexia asupra lumii și vieții e ceva excepțional.

Grecii din Pontul Stîng umblau mult pe mare. Mai mult, în vremea dinnainte de Hristos, cînd ținutul continental era stăpînit de barbari și Grecii erau siliți să trăiască aproape numai din ce li dădea marea și apele care se varsă în ea. Negustori din Corint, Rodos, Samos, Atena, ori mai ales din Milet, aduceau pe corăbii vinul, untdelemnul și fabricatele lor, în orașele Pontului Stîng [2]) și luau de aici pește prins de Eleni [3]) și grîu cultivat de barbarii Thraci [4]).

[1]) Cf. Bücheler, *Carmina epigraphica*, 813 (Roma): *Dii, si qua est caeli pietas quae talia curet*; 179 (Roma): *si quid sapiunt inferi*: 542 (Tarraco): *Manes si saperent*; 423 (Stabiae): *si sapiunt aliquid post funera Manes.*

[2]) *Raportul* meu asupra campaniei a II-a de săpături la Histria (1915) în *Anuarul Com. mon. ist* pe 1915, p. 197 și aparte, p. 26.

[3]) *Histria IV*, p. 553 și urm.

[4]) *Gerusia din Callatis*, p. 55 și 74 sqq.

www.dacoromanica.ro

Negustori și corăbieri din Pontul Stâng plecau la rândul lor în Sud cu mărfurile lor și cunoșteau acolo la izvor strălucirea vieții publice elene și excelența artei din patrie. Avem, până acum, cel puțin, din Histria [1] și Apollonia [2] — cele mai vechi colonii din Pontul Stâng — dovezi autentice că viața grecească de aici era între secolele VII și IV a. Chr. la fel inspirată cu cea din Grecia-mamă și, fără îndoială, gândurile Grecilor de aici în privința celor veșnice și a rostului vieții omenești, erau perfect asemănătoare cu cele ale Grecilor din Sud [3]. Stela lui «Anaxandros» din Apollonia, pe la începutul secolului al V-lea, adecă pe vremea luptei de la Maraton și a tragediilor aeschyleene, pe vremea templelor dorice celor mai aspre și pure, ne stă mărturie de perfecta unitate sufletească între Sudul sobru în eroismul său și Nordul simplu în seninătatea sa modestă și săracă: inimitabil în simplicitatea austeră a liniilor, în grația sobră a gesturilor, în viața latentă subt relieful abiă pronunțat, stă fiul lui Anaxandros, rezămat într'un toiag lung — în atitudinea bătrânilor din friza Partenonului — cu capul plecat tare spre pământ, jucându-se ca în ceasu ile lui de seninătate deplină din viață, cu cânele lui, pe care-l momește cu hrana, după care animalul se ridică zadarnic în două picioare, ca s'o apuce. Intre vecinicia acestei scene de simplicitate senină a sufletului omenesc blând și între vecinicia scenelor de pe friza Partenonului nu e deosebire. Aceiași deplină liniște, venind din aceiași armonie între lupta vieții și scopul vieții: consacrată toată Statului; aceiași împăcare întru odihna de veci după o viață de jertfă și de glorie întru binele public; inscripția de pe stela lui «Anaxandros» [4] cuprinde aceleași gânduri ca în Grecia luptelor pentru libertate: idealul vieții e de a excelă în meseria ta și de a nu ridică asupră-ți vorbele rele ale nici unui concetățean; moartea e o fatalitate, e un sorț care ți se trage de Moire mai

[1] *Raportul* meu citat și *Histria IV*, p. 534 și urm.

[2] Kalinka, *Ant. Denkm. in Bulgarien*, nr. 3.3.

[3] Cf. în această privință și studiul lui A. Brückner, *Lebensweisheit auf griechischen Grabsteinen*, în *Jahrbuch d. deutschen arch. Inst.* 1902 XVII, care vorbește și de stela lui Anaxandros din Apollonia, mai jos interpretată de noi, pe altă bază spirituală decât cea propusă de Brückner.

[4] Admit pretutindeni lectura lui Kalinka. — Stela e reprodusă și la Perrot-Chipiez, *Histoire de l'art*. VIII, p. 347 și la Brückner, *l. c.*

www.dacoromanica.ro

curând ori mai târziu; de prisos să te răscoli împotriva ei; de-ajuns că ţi-ai încheiat viaţa fără a-ţi imputà nimic asupra ei. De aceea şi reprezentarea celui mort, pe monumentul funerar, n'are de ce să fie amărâtă [1]; dimpotrivă, cu cât e mai senină, cu atât răspunde mai deplin sentimentului de mulţămire de sine, cu care cel răposat e pus să vorbească despre viaţa sa armonios sfârşită: viaţa lui e doară un dar al zeilor cari ocrotesc Statul, şi întru cât Statul continuă a înflori, moartea nu e pentru cetăţean decât o senină odihnă bine meritată.

Pe toată coasta Pontului Stâng, de la Byzanţ până la gurile Dunării, iar în interiorul continentului până către Dunărea pannonică şi macedonicul Axios, locuiau Thracii. Şi anume, de la Propontidă până la Haemus, triburi odrysice, de la Haemus la Dunăre Geţii «cei nemuritori». Thracii erau agricultori şi păstori. Din timpuri immemoriale ei trăiau despărţiţi în clanuri mici subt şefi cari se luptau mereu între dânşii, se prădau unii pe alţii, sau prădau pe Grecii de pe coastă. Fiecare clan îşi avea zeul lui. Sufletul thrac era eroic şi copilăresc. Ei nu se temeau de moarte, fiind-că nu credeau în ea: sufletul omenesc nu poate muri. Luptătorul căzut pe câmpul de bătae merge în cer, la stăpânul trăsnetelor: Zbeltiurdos, Gebeleizis, Zalmoxis.

Thracii nu puteau alungà pe Greci de pe ţărmul pontic, fiindcă nu ştiau meşteşugul de a cuceri cetăţi întărite. Grecii nu se puteau lipsi de teritoriul rural thracic. Câte odată mai veneau şi duşmani comuni, cari îi făceau să se unească; şi unii, şi alţii ţineau la libertatea lor ca la viaţa lor. Thracii şi Grecii din Pontul Stâng s'au făcut prieteni. Thracii au venit la oraşe şi au cunoscut pe Greci, cu viaţa lor strălucitoare de sărbători şi jocuri, închinate zeilor sudici iubitori de frumuseţă trupească; Grecii s'au dus la ţară şi au prins dragoste de ogoarele roditoare, venindu-le dorinţa să cultive şi ei pământul.

Grecii iubiau viaţa din lumea aceasta şi nu credeau că după moarte e altceva decât un somn vecinic. Thracii dispreţuiau viaţa pământească, aşa de săracă şi aspră, şi credeau într'o alta mai bună, după moarte. Cunoscând pe Greci, Thracii începură a preţui şi ei bunurile vieţii aceştia, care poate fi făcută mult mai veselă

[1] Cf. în această privinţă şi M. Collignon. *Les statues funéraires dans l'art grec*, Paris, 1911, p. 62.

www.dacoromanica.ro

de cum o aveau ei; zeii Grecilor, aşa de senini, aşa de frumoşi, îi ispitiră; Thracii nu-şi părăsiră zeii lor, dar le dădură numele greceşti şi începură să-i sărbătorească în chip grecesc, începură să le închine chipuri cioplite înfăţişându-i ca pe zeii greci, cu cari-i asemănaseră [1]. Precum Gallii numiră pe zeul lor indigen cu numele roman Mercurius, după numele zeului celui mai de seamă al Romanilor cari veneau la ei — toţi, negustori [2] — tot astfel Thracii din diferite clanuri numiră pe zeii lor locali, Aularkenos, Kadrenos, Rhaniskelenos, Sikerenos, etc. [3], cu numele zeului cel mai cald adorat de Grecii din Pontul Stâng, Apollon; tot astfel Dionysos, care dintru început fusese un zeu thrac, dar se elenizase, se întorcea acum la Thraci ca zeu elen şi dădea numele lui diferiţilor zei locali thraci; nu mai puţin Heros, «eroul fondator» al diferitelor colonii, «eroul strămoş», «eroul răposat», reprezentat pe monumentele funerare pe cal cu mantia fluturând în vânt, mergând la vânătoare — de mistreţi [4], de lei, etc., — era de origine curat greacă; Thracii adoptară şi acest nume general de zeu, de origine umană, Heros, şi numiră cu el pe zeii lor locali: Heros Suetulenos — alăturea de «zeul» Suetulenos [5], ş. a. m. d. [6]. Tot astfel Grecii adoptară pe diferiţii zei locali ai clanurilor vecine, ca Derzelates, care devine, d. p., la Odessus, «marele zeu Derzelates», fiind celebrat printr'o mare sărbătoare greacă cu agone, Darzaleia [7].

Totuşi aceste înrâuriri reciproce nu schimbau aproape de loc fondul sufletesc al celor două popoare: influenţele acestea erau o modă, iar nu o iniţiare. Sufletul omenesc nu primeşte statornic nimic eterogen şi antinomic: fiecare gând nou trebue altoit pe unul înrudit, mai vechiu. Precum «nemurirea sufletului»

[1] Cf. art. lui Seure şi Kazarow în *Revue arch.*, *Zeitschr. für Religionsw.*, etc.

[2] Vezi comentariile lui Caesar, *de bell. Gall.*, locurile citate în a mea *Nationalität der Kaufleute*.

[3] Cf. d. p. Kalinka, *o. c.*, ind. col. 409.

[4] Cf. AEM., II p. 129 sqq., 131; V p. 169, nr. 37 (vânătoarea calydonică).

[5] Kalinka, *o. c.*, col. 409.

[6] Cf. p. zeul thrac, Apollon şi studiul lui B. Pick, *Jahrb. d. k. d. arch. Inst.*, XIII, „Thrak. Götter".

[7] Kalinka, *o. c.*, nr. 114, cu Pick, art. cit. din *Jahrbuch*, XIII.

[8] Inscripţia caracteristică din Serdica (AEM. XIV 150, 25): Κυρίῳ Σαβαζίῳ Ἀθπαρηνῷ Ἀθρήλιος Δίζας Ασσικου ἱερεὺς ἀνέστησεν ἐξ εὐχῆς τὸν νεών.

www.dacoromanica.ro

elenistico-romană trebui să se altoiască pe toate vechile legende homerice şi pe poveştile populare despre infern şi câmpiile elizee; precum creştinismul a trebuit să se păgânizeze în ritul şi simbolica lui, pentru a putea fi primit de lumea antică indo-europeană, diferită ca suflet, aşa de hotărît, de Semiţii dela cari venea noua credinţă,—tot astfel Thracii şi Grecii din Pontul Stâng primiră unii dela alţii în credinţele despre lume şi viaţă numai ce le era dinainte înrudit şi simpatic: nici Grecii nu deveniră credincioşi în nemurirea sufletului ca Geţii «cei nemuritori», nici Thracii nu se organizară în politii elenice, cu viaţă socială de oraş şi înţelegere concret-estetică a lumii.

In ce priveşte în special lumea greacă, toată filosofia pitagoreică şi platonică, tot misticismul orfic şi oriental, subtilitatea încă până azi neîntrecută a gândului metafizic elen despre lume şi viaţă, în forma lui înnalt teologică şi filosofică, nu găsea în massele populare aproape nici un răsunet. Mai degrabă produceau răscoală în sufletele greoae — ca şi trupurile înţepenite de munca manuală — misteriile şi orgiile lui Dionysos, ale Cybelei, ale lui Attis, procesiunile, iniţierile mistice şi vrăjitoriile Isidei şi ale Cabirilor. Omul chinuit din popor nu-şi doreşte o viaţă viitoare activ-fericită, ci o odihnă neturburată după ostenelile de aici. El nu se roagă atâta la zei ca să-l ia sus la dânşii întru vecinica lumină, cât conjură pe demoni să-l lase liniştit în întunericul de subt pământ. Omul din popor aproape nici nu are dorinţe pentru sufletul lui. Continua lui atingere cu pământul, acoperirea necontenită cu praful lui încă din viaţă, e un fel de pregătire la inerţia vecinică de după prefacerea întregului trup în praf; trupul obosit cere, numai el, mâncare, odihnă, linişte; sufletul nu mai are cuvânt să ceară şi el gândul. Şi cu toate că munca omului simplu prin regularitatea ei, prin invariabilitatea ei, prin ritmul ei potolit, capătă o monotonie asemănătoare cu ritmul lucrurilor vecinice, viaţa lui îi rămâne tot aşa de lipsită de preţ ca şi natura în care trăeşte; precum nu se poate bucura de nimic din neasemănata frumuseţă care îl înconjoară, ci priveşte toate din jurul lui numai utilitar, tot astfel şi viaţa lui, rezumată şi organizată prin munca milenară până la o monumentalitate incomparabilă, nu îi e subiect de bucurie, ci preţueşte dintr'însa numai ce îi e de folos.

Omul din popor rămâne inconştient de frumuseţea vieţii lui,

www.daçoromanica.ro

de adâncimile sufletului lui, întocmai cum rămâne neştiutoare de sine natura neînsufleţită din jurul lui.

Asupra Grecilor şi Thracilor din Pont, obosiţi şi îmbătrâniţi de lupte între dânşii, de prădăciunile scythice, de sărăcia din ce în ce mai apăsătoare, de scăderea populaţiei prin emigrări şi luări în robie, se revarsă din secolul I-iu p. Chr. un întreg complex de neamuri indogermanice: italici, celţi, illyri, germani, phrygo-thraci, unificaţi în acelaş fel de a înţelege lumea şi viaţa, cel roman, şi exprimându-şi toţi gândul lor în limba romană. Poporul acesta nou, care nu e mai înrudit, ca sânge, cu Latinii, întemeietorii puterii romane, de cât erau înrudiţi Grecii ori Germanii, îşi ia asupra sa, pentru partea lui glorioasă, tot trecutul roman, toată tradiţia romană, şi, în numele Romei a tot biruitoare, supune şi domină sufleteşte pe epigonii Thracilor şi Grecilor din Pont. Aceştia iau, fără voia lor, formele de viaţă romane şi, încet-încet, în patru veacuri, Thracii devin Romani, iar Grecii devin Romèi: la Thracii ţărani, greoi, tradiţionalişti, birueşte forma romană, sufletul rămânându-le tot aşa de simplu indogermanic ca mai înnainte; la Grecii orăşeni, şireţi, ambiţioşi, linguşitori, se primeşte gândul politic, social şi religios roman fără forma externă care ar fi jignit mândria strănepoţilor lui Pericles: aparent Roma nouă se grecizează; în realitate Elenismul lui Alexandru cel Mare reprezintă acum în totul idealurile Romei imperiale latine.

„Romanii" veniţi în Pontul Stâng din secolul I-iu înnainte sunt soldaţi, agricultori ori negustori: oameni simpli, cari nu se deosebesc în gândurile lor despre lume şi viaţă aproape întru nimic de Grecii ori de aborigenii thraci, contemporani. Acelaş vag asupra vieţii viitoare, acelaş materialism în viaţa de aici. Ca şi la Greci, cult viu al celor răposaţi, bucurie de viaţa de aici, jocuri şi serbători; ca şi la Thraci, seriozitate şi tradiţionalism ţerănesc, preferirea vieţii de ţară celei de oraş, cùlturi agreste. Romanii din Pontul Stâng sânt mai puţin vorbăreţi ca Grecii. Dacă aceştia pe pietrele lor de mormânt «filosofează» destul de adesea, ca să le putem pătrunde gândul, Romanii sînt mai tăcuţi, cum sânt şi Thracii. Pentru gândul despre lume şi viaţă al Romanilor trebuie să ne ducem în ţerile de unde au venit ei aici:

www.dacoromanica.ro

Italia, Gallia, Africa, Illyricum : ce gândeau acasă, gândesc şi la noi : cu inscripţiile funerare de acolo vom căuta să-i urmărim înţelegându-i, şi aici.

Pentru a avea o concepţie optimistă asupra lumii şi vieţii, e de nevoe un suflet puternic. Numai un mare entusiast poate crede în existenţa unei legi universale etice, mai presus de urâţeniile morale evidente şi, aparent, precumpănitoare, ale vieţii. Numai un idealist ireductibil, ori un mistic, poate fi sigur că sufletul omenesc e nemuritor. Altfel, omul obicinuit, sau nu îndrăsneşte a gândi asupra vieţii şi morţii, sau admite rezignat răul şi nefiinţa, ca o fatalitate aspră împotriva căreia nu se poate luptă. Filosofii eleni, cu toată viaţa lor în mijlocul poporului, căruia îi comunicau gândurile lor în formă poetică, n'au avut asupra marei mulţimi o înrâurire mai mare ca filosofii de şcoală ai timpurilor mai nouă. Mulţimea e, în general, refractară gândului. Insăşi limba oamenilor simpli e săracă în posibilităţi de exprimare : câteva sute de cuvinte, în mare parte de ordin concret şi utilitar. Gândul lor e încă şi mai sărac : două trei preocupări, oarecum instinctive : moartea, nimicnicia vieţii, nerecunoştinţa omenească, binele şi răul, egoist ori social. Altminteri comunicarea ca fapt material a impresiilor brute : «e cald», «e frig», «mi-e bine», «mi-e rău», «vecinul zice....», e singura manifestare a activităţii intelectuale a oamenilor comuni ; raţionamentul, care începe abia unde încetează faptul material, e de-a dreptul neaccesibil mulţimii ; ea reacţionează prin impulsii şi se hotărăşte prin suggestie ; acţiunea spiritelor creatoare asupra ei se exercită la fel cu aceea a fenomenelor impunătoare ale naturei neînsufleţite : omul simplu nu înţelege pe eroul gândului, ci se miră şi se sperie de el, ca de uragan şi trăsnet ; mirarea şi spaima provoacă în el admiraţie şi cult ca faţă de puterile tainice divine, pe care le invoacă şi cărora le aduce sacrificii. O astfel de dispoziţie sufletească — primitoare, subconştient, de măreţ şi vecinic — nu ţine, firește, decât scurt timp şi omul cade iar în banalitatea zilnică. Totuşi dispoziţia sufletească filosofică, trăită fie şi o clipă, îi revine când o nenorocire, o suferinţă mare, cum e moartea, îl ajunge. Omul din popor filosofează atunci : aparent e o filosofie de o banalitate crasă : toate locurile comune ale tuturor sistemelor filosofice ies la iveală ;

www.dacoromanica.ro

în realitate e singura filosofie trăită, suferită, vie, iar nu numai gândită rece ca un lucru de dincolo de viață.

Predispoziția sufletului popular către hedonismul naiv are ca urmare admiterea, de o parte a eticei epicuree, de alta a metafizicei stoice, în chip aproape unanim — atât la Grecii, cât și la Romanii din vremea elenistică și imperială. Contrastul dintre cele două concepții de viață nu e de fel pentru popor o piedică, de a face eclectismul arătat. În adevăr omul tinde spre cât mai puțină oboseală, jertfă ori durere. El își alege binele unde îl găsește, fără prea mult chin de conștiință asupra principiilor. Etica epicuree e un ideal pentru egoismul strâmt al micului burghez; tot așa metafizica stoică, în care toate sistemele filosofice își dau întâlnire fără a se incomodă reciproc: Xenofane, Heraclit și Empedocle în cea mai bună prietenie între dânșii și nu mai puțin cu Homer și Hesiod; nemurirea sufletului, a lui Platon, cu monismul atomistic, al lui Democrit: la alegere, — în special la filosofii stoici romani. Dimpotrivă aspra etică a lui Zenon și arida metafizică a lui Epicur cer suflete puternice pentru a le mărturisi și trăi efectiv.

O inscripție din Tomi zice: «Celor morți nu mai li-e dor de nimic, ei nu mai au iubire, ci cel mort zace ca o piatră înțepenită în mijlocul câmpului.... Căci din apă și pământ și aer eram mai înnainte alcătuit, dar murind zac dând toate tuturora..... Iar mai mult ce e?... Din ce s'a născut, în aceiași s'a și desfăcut trupul nostru slăbit de vârstă»[1]. — Nimic nu rămâne dară din noi după moarte, nici chiar sufletul, care nu e decât un abur; cum zice o inscripție din Roma[2], pe toate după moarte le consumă pământul și focul, «toate pier odată cu viața»[3], «țerâna mamă ne-a născut, țerâna mamă ne ia înnapoi»[4].

Dimpotrivă o altă inscripție din Tomi[5] ne arată credința în nemurirea sufletului, care se întoarce la divinitatea supremă și unică de unde l'am primit: «A fost cu cale să dea spiritul zeului suprem», «a împlinit destinul cel aspru», «aduceți-vă aminte

[1] AEM. VI p. 30, nr. 60, cu comentariul lui Gomperz (Vremea romană).
[2] CE. 856, 15.
[3] CE. 420, 5.
[4] CE. 809 (Vardagate Liguriae).
[5] CIL. III 7584.

www.dacoromanica.ro

că veţi fi iară împreună cu noi în Elysii», e un gând pe care Romanii de pretutindeni îl mărturisesc în forme aproape identice: «a venit ziua din urmă, ca spiritul să părăsească trupul zadarnic»[1]; sau, încă mai aproape de Platon: «trupul mi-e de ţărână, sufletul, ceresc: acesta căutându-şi iară locuinţa lu, acum fraim acolo şi ne bucurăm de cele cereşti în eterna lumină»[2]; «ci sufletul meu divin, venit din cer, nu va merge la umbre: cosmosul şi stelele mă au la ele; trupul îl are pământul, iar piatra numele zadarnic»[3]. Totuşi nici în această credinţă — care poate fi exprimată şi sub forma: «Zoticus a lăsat aici numele gol şi zadarnic, trupul i s'a desfăcut în cenuşă, iar viaţa în eter»[4] — nu e seninătate ori bucurie: adevărata viaţă nu e decât aici pe pământ.

Aici, unde chiar zeii eleni se rătăcesc mai bucuros ca în cerul lor îndepărtat şi rece; aici, unde sufletul păgân, setos de glorie, strălucire, serbători şi jocuri, de frumuseţă trupească, de tovărăşie veselă, vede în existenţa pământească nu o pedeapsă, ci un dar plăcut al zeilor; aici, unde dacă mortul nu se mai poate întoarce, totuşi se doreşte înnapoi, măcar la serbătorile închinate celor ce dorm somnul vecinic, celebrate la morminte, ca să ajungă celor ce odihnesc acolo, cel puţin ca în vis, murmurul îndepărtat al dulcei musici a vieţii înfloritoare; aici, e totul; nici chiar nemurirea noastră nu e dincolo, ci aici: în bunul nume şi în pomenirea ce rămâne la oameni după noi[5].

«Moartea e o pedeapsă», e o nedreptate, o nenorocire. Acesta e sentimentul chiar al celor mai obidiţi dintre muritori. Rar dacă se aud glasuri ca acestea: «nu simt pedeapsa morţii; pedeapsă a fost viaţa; prin moarte mi s'a dat liniştea»[6]; «de nimic nu mă plâng şi nimic nu-mi lipseşte, sigur mă odihnesc în moarte»[7]; ori, în Dacia noastră, vorbind de mormânt: «locuinţa aceasta mi-a plăcut s'o închin îndelungatei munci, — liniştea aceasta

[1] CE. 512, 10 (Cirta—Algeria).
[2] CE. 591 (in agro Capenati prope Soracte).
[3] CE. 611.
[4] CE. 590 (Benevent).
[5] AEM. XIX 227, 93 (Tomi): πάντα χρόνος φθείρειν ἔμαθεν (μέν) τοῦτο δὲ τηρεῖ, ζωόντων δόξαν καὶ φθιμένων ἀρετήν.
[6] CE. 507 (Ravenna).
[7] CE. 513, 14 (Ravenna).

www.dacoromanica.ro

care-să-mi adăpostească odată și odată mădularele obosite» [1].

Popoarele indogermanice au făcut toate o deosebire hotărâtă între zei, cari conduc viața oamenilor, și între Destin puterea ascunsă și oarbă, care supune voinței ei neîndurate chiar pe zei. Nici Odin, nici Zeus, nu pot schimba sentințele Destinului, chiar dacă Walhalla ori Olympul însuși ar fi să se prăbușească. Tragedia greacă a încercat să înnobileze concepția populară despre inconștienta Destinului, dându-i valoarea unei supreme legi etice, împotriva căreia nici zeii n'au voia de a păcătui. Ca toate ideile sublime însă, și aceasta nu putu fi primită de popor. Ideia era tot așa de rece și neîndurată ca Destinul: ce explicare etică puteau să găsească soțul ori părintele, spre a nu se răscula împotriva soartei, care le răpia soția ori feciorii în floarea vârstei? De ce așa de adesea cei răi și impii sunt cruțați, pe când cei buni și pioși sunt încercați? Cea mai virtuoasă viață nu apără pe om de loviturile Destinului: «soarta muritorilor nu e după pietatea lor» [2], zice amar un Elen din Tomi, în secolul al II-lea p. Chr., pe însăși piatra de mormânt, ca să rămână mărturie a revoltei sale împotriva soartei crude. «Nimic nu e așà de trist ca a pierde tot ce e viață și a nu te naște pentru viață» [3]. «Surorile furibunde» [4], Moirele, Parcele, cu aspra lor lege, înnecă lumina vietii noastre «în vecinica noapte» de subt «negrul pământ» [5]; «Moira nemiloasă» [6], «Moirele care pun toate la cale» [7], ele ne pregătesc mormântul [8], ele ne răpesc copiii iubiți [9]; «o grozavă hotărîre a Moirei nemiloase, care a trezit în oameni dureroasele întristări» [10] ne urmărește din leagăn până la mormânt. Cum zice o inscripție naivă din Roma, «ca o oaie blândă [pe care o sfâșie lupul] e viața: așa a lăsat soarta» [11], sau, cum variază o alta din Aquae Sextiae, în

[1] CE. 460 (ad Tibiscum Daciae; sec. II; un veteran *ex decurione*).
[2] AEM. XIX 228, 94, r. 16: οὐ κατ' εὐσεβίαν εἰσὶν αἱ θνητῶν τύχαι.
[3] CE. 493, 6 (Roma).
[4] CE. 494, 2 (Roma).
[5] CE. 428 (Stabiae).
[6] AEM. VI 38, 80; 32, 62; 29, 59; 28, 58: Μοῖρα ἀπαθής (toate, din Tomi).
[7] AEM. VI 51, 97 (Tomi).
[8] *Ibid.*
[9] AEM. VI 29, 59; 32, 62 (Tomi).
[10] AEM. VI 28, 58 (Tomi).
[11] CE. 490.

www.dacoromanica.ro

Gallia, pe la sfârşitul secolului al II-lea p. Chr.: «De ce jeleşti pierderea mea? Rostul Destinului nu se schimbă. Lucrurile omeneşti sunt ca fructele de lămâiu: sau cad coapte, sau sunt culese necoapte» [1].

Filosofia populară din toate timpurile făcând un larg loc Fatalului în toate împrejurările vieţii, dă omului din popor o linişte şi o seninătate aproape tot aşa de invariabilă ca a deplinului filosof cărturar, perfect pătruns de principiile doctrinei sale. Marile încercări ale vieţii, durerea şi moartea, turbură adesea mai mult pe filosof decât pe cel simplu: acesta fiind mai intangibil în fatalismul său universal şi inert decât filosoful în doctrina lui subtilă şi de multe ori colorată sentimental. «Trăiţi fericiţi, va învăţ eu, că moartea pe toţi ne aşteaptă», zice o inscripţie din Mevania [2], iar o inscripţie din Roma consolează astfel pe o mamă: «încetează, mamă, de a înnoi mereu jelirea cu lacrămile tale, că nu eşti singura pe care a lovit-o aşa o durere» [3]. In fatalitatea care îl înconjură de toate părţile poporul găseşte o înţeleaptă moderare a pasiunilor sale, apropiindu-se de stoicism: bucuria ca şi întristarea vibrează numai în surdină; în orice caz nu e cuminte şi nu se cade ca omul să se veselească ori să se întristeze prea tare, căci nu poate fi sigur niciodată dacă în clipa următoare soarta nu-l va surprinde cu o mişcare tocmai contrarie sentimentelor lui de acum. Acest «nu se cade să fii prea mişcat» al filosofiei populare nu e impus şi femeilor: ele sunt slabe, au voe să plângă zgomotos pe zeii, eroii şi oamenii scumpi lor: Adonis, Orfeu, rudele moarte; au voie să celebreze cu dansuri şi cântece nebune pe Dionysos. Femeilor le revine rolul de a exprima fastul durerii, smulgându-şi părul ca bocitoare la moartea celor pe cari familia îi onorează cu o îngropare ceremonială. Şi de sigur nu puţine din exclamaţiile ne-stoice, de revoltă împotriva Destinului orb şi nemilos, puse pe pietrele funerare antice, fac parte mai mult din această ostentaţie socială şi de tradiţie a durerii, de cât din sentimentul statornic al celor rămaşi după mort. Aceştia, şi atunci, ca şi azi, rămâneau în faţa morţii ca nişte copii, cari plâng un pic de ţi se rupe inima, iar în clipa următoare şi-au

[1] CE. 465 B, 19 sqq.
[2] Italia: CE. 803, 2.
[3] CE. 823.

www.dacoromanica.ro

găsit iar jucăria care să-i amuzeze: instinctul biruitor al vieții, într'un fel de egoism feroce — subconștient: „altul, nu eu, a căzut subt coasă" — își reia drepturile sale — pare-că încă mai violent după atingerea cu moartea — astfel că ne trebuie chiar oare care osteneală pentru a ne compune fața tristă de rigoare. De altfel — în lupta aspră pentru impunerea propriei individualități — pe fiecare om îl leagă de altul mai mult rele decât bune: iar aceste rele apar tocmai la timp, ca o justificare a propriei conștiinți pentru indiferența față de moartea aproapelui, spre a ne împiedecă să devenim prea triști.

Ce valoare are viața pentru indivizii sau grupările de oameni — etnice ori sociale — din diferitele epoce, putem vedea mai clar tocmai din poziția pe care o iau față de moarte. Ce adâncime poate fi în înțelegerea vieții la acela care trece pe lângă moarte ca pe lângă un simplu accident banal? Ce bucurie adevărată de viață poate fi la acela care nu privește moartea ca un blestem al genului omenesc, căruia i s'a dat voia să știe ce e vecinicia și totuși trebue să moară. — Pentru cel care trăește viața ca o corvoadă, sau pentru creștinul care o privește ca o ispită și ca o pedeapsă, moartea poate fi chiar bine venită; pentru cel ce se amețește în nimicurile plăcute ori supărătoare ale fiecărei zile, moartea poate fi o întrerupere, admitem chiar dureroasă, a ocupațiilor sale meschine, devenite simpatice printr'o lungă obicinuință. Dar pentru cel care a luat viața în cel mai adânc înțeles al ei, care a vrut s'o transforme prin gândurile lui într'o rază de vecinicie, moartea e sau o durere fără de margini, sau o cumplită absurditate: sau tragedia lui Alexandru care murea la 33 de ani la Babylon pentru că îndrăznise a trăi viața așa de intens cum numai zeii au voia s'o trăiască, — sau imposibilitatea logică, din care Platon scoate nemurirea sufletului. Sufletul omenesc care s'a atins odată de cele eterne își cere nemurirea, sau, dacă nu o poate crede, se frânge într'un urias imn funebru ca pentru apunerea zeilor. — Toată durerea din lume nu poate ajunge pentru a plânge un suflet care în veci nu se va mai înfiora de armonia luminei din lume.

Incercând să ne dăm seama de atitudinea pe care poporul greco-roman din Pontul Stâng o lua în fața morții, trebue să ne gândim în general cum privește moartea omul obicinuit din

www.dacoromanica.ro

toate timpurile. Un lucru e sigur: ca orice ideie tristă, moartea proprie, a fiecăruiá, e dată violent la o parte din preocupările zilnice ale oamenilor: de ce să-şi amărească viaţa zadarnic gândind asupra morţii, care, oricât de târziu ar veni, tot vine şi tot tristă e. La moartea altora însă gândim foarte liniştiţi şi putem filosofa asupra ei. Această filosofare, destul de rece şi indiferentă, a celor vii, făcută în numele celor morţi, pe care cei vii îi pun să vorbească, oarecum ca de dincolo de mormânt, ne-a rămas. Ce cetim în ea, e tabloul credincios al concepţiei despre viaţă a celor ce-au scris în numele morţilor.

Moartea e în popor o mare nenorocire: dar nu pentru cel care pleacă, ci pentru cei care rămân. Cel plecat, sau «se odihneşte», sau «e în insulele fericiţilor», sau «nu mai ştie nimic», desfăcându-se în elementele din care a fost alcătuit. Cei rămaşi însă sunt lipsiţi de iubirea lui, de ajutorul lui, de munca lui: ei se răscoală împotriva morţii pentru răul ce li l-a făcut lor. Viaţa — proprie, ca şi a celor ce ne sunt de folos — e un drept al nostru; ea are graniţele ei fatale, pe cari le primim cu supunere; dar a muri înnainte de termen?... Şi gândul acesta, de a fi mai putut trăi, nu lipseşte din nicio mărturie funerară: «a trăit atâţia ani, atâtea luni, atâtea zile». Cât nu sunt atinşi măcar şeptezeci de ani[1], ne simţim furaţi de aceea ce ştim că e omeneşte, nu numai posibil, ci aproape firesc. De ce să ne ducem dincolo, în necunoscut, aşa de repede? Pierd zeii din nemurirea lor, dacă noi trăim o clipă mai mult? Sau nu suntem aici decât pentru a da altora viaţa, şi apoi a pieri? Noi nu avem şi viaţa noastră? De ce luptăm aşa de aprig — chiar bătrâni — pentru salvarea vieţii noastre, deşi viaţa nu mai e decât un şir de suferinţe? De ce ni s'a dat uşurinţa aceasta copilărească de a găsi în totdeauna o ilusie, care să ne facă a suferi răbdători mai departe în viaţă? Nu pentru că viaţa le e dragă şi zeilor, pentru că viaţa e frumuseţă, e armonie, e înflorire?

Anticii erau realişti şi sinceri: ei nu credeau în recunoştinţa de după moarte a celor ce avuseră vre-un folos după ei. Filosofia practică a vieţii lor era: fiecare se gândeşte numai la dânsul; fă-ţi singur ce doreşti să ai, fie aici, fie după moarte.

[1] CE. 587 (Roma): o femee: *vixi duodetriginta per annos... quadraginta duo mecum fero flebilis annos.*

www.dacoromanica.ro

Liniştea anticilor în faţa morţii porneşte, deopotrivă, din sentimentul de a-şi fi asigurat în viaţa de după ei un nume bun la urmaşi, ori măcar nu un nume rău, şi din acela de a-şi fi clădit ei, încă din viaţă, «locuinţa vecinică», mormântul, pe care «moştenitorii» să nu-l atingă cu rapacitatea lor[1]. Numele bun în viaţă nu se poate însă asigura numai prin excelarea în propria meserie, ci şi prin simpatia pe care individul o inspiră unui cerc cât mai larg de contemporani. Această simpatie pleacă dela posibilitatea de adaptare a propriului suflet la sufletele celor dimprejurul nostru, de la înţelegerea binevoitoare şi de la graba de a ajuta, ce o manifestăm faţă de aproapele. De obiceiu oamenii sunt foarte greoi în gând ori faptă pentru binele semenilor lor, iar egoismul lor, continua preocupare de ei înşişi, îi face incapabili de a înţelege pe cei din jurul lor, fie că aceştia le-ar fi de folos, fie că i-ar da de osteneală. Cu atât mai mult dară strălucesc prin bunătatea şi filantropia lor cei puţini cari trăesc şi pentru aproapele. Viaţa antică silea mai mult ca aceea de azi la sociabilitate şi prietenie în cerc larg. Ea îndemna pe individul izolat mult mai energic ca astăzi la părăsirea singurătăţii lui: contemporanii ofereau atât de multe şi mari onoruri celor cari făceau un bine societăţii, cluburilor, lor, încât puţini egoişti puteau resista ispitei de a-şi vedea din viaţă, îndată după darul făcut, statua ridicată în agoră, numele strigat pentru laudă şi încoronare la serbători, gloria asigurată în viaţa aceasta şi după ea. Sunt nenumărate documentele din Pontul Stâng asupra vieţii în comun, în asociaţii religioase, pe numele diferiţilor zei, luaţi de fiecare grup social, ori etnic, ca patroni cereşti speciali, în viaţa de aici şi în cea viitoare, Sarapis, Isis, Heros, Dionysos Baccheus, Silvanus, etc. Nu numai la oraşe, ci şi la ţară[2], găsim tovărăşii de acestea, cari îşi au ca prim scop petrecerea în comun la diferitele sărbători şi înmormântarea onorabilă, cu îngrijirea continuă, anuală, de către societate, a mormântului, după trecerea la cele vecinice. Viaţa în comun dădea fireşte şi atunci ca şi azi, prin veselia ei uşoară, prin perfecta nivelare a sufletelor până la reducerea lor la cea mai simplă expresie, un sen-

[1] Cf. aproape pe toate monumentele funerare formula: H(oc) M(onumentum) H(eredem) N(on) S(equetur).

[2] Vezi d. p. pe *consacrani Silvani Salutis* de la Ulmetum (*Cetatea Ulmetum*, II 2).

www.dacoromanica.ro

timent de beatitudine specială tuturor celor cari participau la ea. Prieteniile cari se alcătuiau între diferiţii tovarăşi, după simpatiile mai intime născute între ei, nu erau mult deosebite în cuprinsul lor sufletesc de tovărăşiile cele mari şi pestriţe. «Prietenul» e numit într'o inscripţie de prin părţile Histriei [1] ἕταρος — «tovarăş»; «tovarăşului dorit», în amintirea «dulcei prietenii pe care a despărţit-o moartea», îi ridică prietenul rămas în viaţă stela funebră [2]. Versurile pe care le închină acesta, nu cuprind nimic mai intim, afară de cele citate. Tot amintirea petrecerilor şi necazurilor trăite împreună, tot recunoştinţa unor servicii reciproce, tot potrivirea uşoară a diferitelor plăceri, capricii, ori preferinţe gargantuesci, îi unea şi pe prietenii intimi ca şi pe tovarăşii din thiasuri. Erà şi greu să fie altfel. Nu devin doară relaţiile dintre prieteni din ce în ce mai superficiale, chiar între suflete alese şi subtile, pe măsură ce prietenii devin mai maturi în vârstă şi experienţă? Tânărul încă necopt, oricât de bogat sufleteşte ar fi, are nevoe de o oglindă: el vrea să se vadă înţelept şi frumos; singur nu poate. Cu vremea el observă însă că şi celalalt urmăreşte acelaş lucru şi că din comunicarea ca o confesiune, a celor mai fine vibrări, nu iese o pătrundere reciprocă entuziastă a celor două suflete. Ceia ce e în noi cu totul immaterial, neexpresibil în forme bine definite, obiective, ceea ce e propriu zis vecinicul individual, neasimilabil altor suflete, are nevoe mereu de o primire aşa de iubitoare, delicată, fin-impresionabilă, încât asprimea relaţiilor efective din viaţă alungă chiar între prietenii cei mai înrudiţi electiv acest parfum specific al fiinţei unice, deplin deosebite de cele dimprejur, în ladâncul tainic al sentimentelor, pe cari, neînţelese de nimeni, le luăm cu noi, immaculate de atingerea cu aproapele, înapoi în lumea, din care sufletul nostru, neapropiabil de cele pământeşti, le-a adus cu dânsul.

Asigurat prin viaţa în turmă, omul ia în faţa morţii o poziţie mult mai uşuratecă decât dacă ar fi lăsat izolat înnaintea ei. El nu se mai teme aşa de cumplit de moarte, simţindu-se oarecum ocrotit de tovarăşii săi; dimpotrivă, îndrăsneşte chiar a o des-

[1] Adusă la Tulcea, nu se spune de unde, mai probabil însă de la Histria, decât d. p. de la Tomi, care e prea departe.

[2] AEM. VI, 46, 95.

www.dacoromanica.ro

prețui, firește preamărind viața: «căci după moarte nu va mai fi nici râs, nici joc, și nicio plăcere»[1]. Pentru partea ei de veselie și desfătare viața e neprețuită față de moarte, oricât aceasta ar fi liniște deplină față de osteneala continuă de aici. Sufletul nu și-l simte doară omul simplu nici aici, ci numai trupul; moartea însă sfărâmă trupul; toate plăcerile lui — așa de ispititoare și adormitoare întru sațietatea simțurilor — dispar odată cu viața. Caută dară și degustă viața și nu-ți face niciun gând negru pentru ce va fi dincolo. Unii antici, mai slobozi la vorbă, chiar nici nu se sfiesc a glumi pe pietrele lor de mormânt asupra vieții și morții: «de câteva ori am murit», zice un actor tragic din Pannonia superioară «dar niciodată ca acum»[2], iar un veteran roman mort în Pisidia, pune să i se scrie pe mormânt: «cât am trăit, am băut bucuros; beți și voi cari trăiți»[3]. Fatalismul de o parte, epicureismul de alta, dau omului simplu, nu arare ori, un aspect cu totul brutal, în ce privește nesimțirea lui în fața morții și trivialitatea materialist-utilitară în fața vieții: «ce-am mâncat și ce-am băut, atâta e al meu», zice un roman din Italia pe piatra lui funerară[4], iar un altul: «nu te mânia; te sfătuiesc să bei băutură caldă; toți murim»[5]. Un illyro-roman din Delminium zice: «cât am trăit, am fost vesel, plăcut prietenilor; acuma zac amorțit; aici se odihnesc oasele mele»[6], iar un roman din Roma zice, aproape și în forma poetică horațiană, în orice caz perfect credincios epicureismului poetului: «prieteni cari cetiți, turnați-vă vin, vă învăț eu, și beți departe de mormânt, încununându-vă cu flori, și nu refuzați fetelor frumoase întâlnirile Venerei; că pe toate celelalte după moarte le înghite pământul și focul»[7]. În adevăr cercetarea asupra vieții și morții poate părea vulgului realist și practic deadreptul naivă: «ce suntem ori vorbim, ce-i în sfârșit viața noastră? Cu o clipă înnainte a trăit omul cu noi și, iată-l, nu mai este: stă numai

[1] CE. 186 (Italia).
[2] CIL. III 3980 (Siscia); *aliquotie[s] n[s. mortuus sum, set sic nunquam* (se recomandă ca *magister mimariorum*)
[3] CIL. III 293 Col. Antiochia Caesa
[4] CE. 187.
[5] CE. 118 (Interamna Liris).
[6] CE. 77.
[7] CE. 856, 12 sqq. (Roma).

www.dacoromanica.ro

piatră şi numele; urme, niciuna. Ce adică e viaţa? Zadarnic să te osteneşti a cerceta»[1]. Nu ne e dat să ştim nimic din ce va fi cu noi după moarte. Viaţa însă putem să ne-o facem cât mai plăcută. Să nu pierdem dară vremea cu gânduri melancolice, ci să petrecem.

Poporul nu prea are însă vreme de petrecere. El trebuie să muncească zi de zi până ce cade obosit şi nu-şi mai doreşte altă decât odihna. Dar poporul are marea binefacere a serbătorilor.

Ce înseamnă o serbătoare nu va putea niciodată înţelege cel ce e totdeauna oţios: păstorul ori vânătorul n'are serbători, — nu simte nevoia lor. Numai omul legat de munca orânduită, agricolă, manuală, industrială ori negustorească, poate preţui instituţia prin excelenţă idealistă a serbătorilor. O serbătoare nu e atât încetarea lucrului şi odihna trupului, cât e jertfa făcută zeilor: o zi de lucru desfiinţată în onoarea lor, pentru ca ei să binecuvinteze munca oamenilor. Căci zadarnic se osteneşte omul, dacă zeul e protivnic: el loveşte cu nerodire tot ce a muncit, tot ce a vrut să creeze, muritorul. De aceea omul se purifică de petele muncii sale, se îmbracă în haine proaspete, se face cât mai frumos, pentru a fi vrednic de comunitatea cu zeul, în special concretizată prin jertfa pe altar, din care o parte e a zeului, cealaltă e a muritorilor: la banchetul comun al zeului cu oamenii aceştia trebuie să se apropie de zeu cât mai curaţi şi mai frumoşi. După închinarea la zei urmează petrecerea proprie a oamenilor: cântece şi jocuri, ospete copioase, mulţămire a simţurilor. La suflet n'au nevoie oamenii să se gândească: întâiu, pentru că aceasta e grija zeilor, iar, al doilea, pentru că de geaba ar face-o, tot nu pot şti şi nu pot ghici nimic. Totuşi dispoziţia sufletească pe care o creiază aerul de serbătoare e mult mai ridicată decât aceea din zilele de lucru. Dacă nu se poate bucura de gândul abstract, poporul se bucură măcar de artă: arta lui simplă: musică, teatru, procesiuni solemne, întreceri la jocurile atletice. E măcar aceasta o înnobilare a fiinţei lui, altfel aşa de obtuse la orice ce e fără utilitate imediată.

Că tot ce e superior omenesc, şi serbătorile au fost — crede poporul — înfiinţate de zei. Ele sunt, ca şi munca orânduită, ca arta de a face pământul roditor, ca minunea de a creea focul care

[1] CE. 801 (Roma).

www.dacoromanica.ro

topește metalele, un dar al zeilor. Tocmai de aceea însă, fiecare trib elenic ori barbar își are — pe lângă eventualele serbători generale: ca acele panelenice — serbătorile lui deosebite; zeii fiind diferiți la diferitele triburi, și serbătorile sunt altele. Grecii din Pontul Stâng se întorc în vremea pacinică romană din ce în ce mai mult spre viața rurală; teritoriile lor roditoare din lăuntrul Thraciei și Scythiei Mici, lucrate mai înnainte numai de Thraci sunt lucrate acum și de Greci: sunt pline satele din Scythia Minor cu «senatori» din Histria ori Tomi, cari trăiesc la țară făcând agricultură [1]. Romanii din Pontul Stâng sunt la rândul lor, de la început, în marea lor majoritate proprietari rurali. E firesc dară, ca în viața Greco-Romanilor din Apusul Mării Negre unele din serbătorile cele mai de frunte să fie de caracter rural [2]: Darzaliile greco-thrace dela Odessus, Diombriile de la Callatis, Rosaliile romane, primite pretutindeni, în orașe ca și la țară, cu entusiasm. — Serbătorile rurale însă au un caracter mult mai idealist ca acele orășenești. Întocmai cum serbătorile contemporanilor noștri de la orașe sunt — față de serbătorile țeranilor — numai niște recreații igienice, de caracter, nu religios ori estetic, ci pur sanitar, tot astfel serbătorile orășenilor greco-romani, de natură religios-socială, erau mult mai reci, mai sportive, mai goale de sens poetic-religios, decât serbătorile Greco-Romanilor țerani. O serbătoare ori un joc cere și o anume primitivitate copilărească a sufletului, care să facă din fiecare credincios un personagiu foarte grav, incapabil de glumă asupra propriei acțiuni rituale ori a propriului joc, un copil care să creadă că tot rostul vieții lui în acel moment e de a împlini strict conform tradiției ceremonia ori jocurile la cari ia parte. De această minunată armonie stilistică între joc și seriozitate nu sunt capabili orășenii în deobște înclinați spre scepticism și ironie.

[1] Senatori din Histria: la *Ulmetum* (*Cetatea Ulmetum* I, inscr. nr. 2), la Chiuciucchioi (CIL. III 12489: *consistit regione Histri muneraque fecit Histro in oppido archontium et aedilicium et sacerdotium at Liberum*), la Casapchioi (CIL. III 14449). Senatori din Tomi, în *vici*-i din teritoriul rural: un cavaler roman, *buleuta Tomitanorum* (CIL III 7543), de 65 de ani, *statuam vivus sibi posuit*; un veteran, *buleuta Tomitanorum se vivo sibi et coniugi suae memoriam fecit in praedio suo* (CIL. III 770), — etc.

[2] Asupra serbătorilor din Pontul Stâng nu e locul de a insista aici. Voiu aduce tot materialul în *Histria* I; cf. deocamdată cele comunicate în *Gerusiadin Callatis*, *Histria* IV și *Cetatea Ulmetum* II 2.

www.dacoromanica.ro

Dintre toate serbătorile agreste cele mai general-răspândite erau serbătorile din mijlocul verei, celebrate în cinstea şi spre pomenirea răposaţilor, la mormintele lor: *Rosaliile,* aduse din Italia de coloniştii romani[1], s'au răspândit repede în tot ţinutul thracic dintre Marea Egee şi gurile Dunării. Serbătoarea era deosebit de simpatică Thracilor, cari credeau — toţi — în nemurirea sufletului, pentru că ea presupunea, măcar în forma modestă a somnului blând, o existenţă a fiinţei noastre şi după moarte. Răposatul devenea în lumea de dincolo un geniu protector al celor rămaşi dincoace, un *erou*[2], căruia i se aduceau jertfe cum se aduc semi-zeilor şi demonilor subpământeni. La *Rosalia* aveau loc în toate târgurile şi satele greco-thraco-romane din Pontul Stâng marile sărbători cu praznice, pentru vii şi morţi[3] deopotrivă; «banchetul funebru», aşă cum se vede reprezentat pe mai toate pietrele de mormânt din părţile noastre: morţii cu vii la un loc, — devenea la «sărbătoarea trandafirilor» o realitate. Întâlnirea veselă la morminte cu cei răposaţi, participarea la banchet a celor morţi, prin vinul şi celelalte bunătăţi ce li se turnau ori aşezau pe morminte, împrietenea pe om cu ideia morţii, îi dădea putinţa să înţeleagă moartea ca o blândă odihnă, îi crea o seninătate sufletească cu totul nobilă, infinit superioară scepticismului brutal al orăşenilor, mai culţi — şi ca atare raţionalişti — dar mai materialişti şi epicurei decât ţăranii.

Concepţia greco-romano-thracă despre moarte, aşă cum se exprimă în sărbătoarea Rosaliilor, răspunzând deplin modestului ideal popular despre viaţa de după moarte, a rămas biruitoare chiar asupra Creştinismului. Până în ziua de azi ţăranii daco-romani sărbătoresc Rosaliile în acelaş chip ca acum două mii de ani. Ideea creştină despre nemurirea sufletului n'a putut trăi în popor decât ca temă de poveşti superstiţioase, asemănătoare poveştilor păgâne despre iad şi despre demonii răufăcători, — întocmai cum nemurirea sufletului predicată de filosofia şi teologia tradiţională greco-romană, care făcea din fiecare răposat

[1] Cf. *Historia IV*, p. 607 şi nota 4.

[2] Răposatul în floarea vârstei e un νέος ἥρως, un erou tânăr (νέος τὴν ἡλικίαν ἥρως) (cf. Kalinka, *o. c.*, nr. 286 şi 287): trupul lui nu e obosit de vârstă, iar sufletul e fără suferinţă (*ibid.*, nr. 335).

[3] *Di inferi manes* = morţii; *superi* = vii.

www.dacoromanica.ro

un «zeu subpământean», tovarăş al lui Hades şi al Persephonei, nu avuse în popor decât un rol poetic, ori, iarăşi superstiţios-anecdotic.

Odată cu moartea şi orăşeanul şi ţăranul din Pont, socot orice bucurie, orice desfătare, încheiată. Viaţa e totul. Moartea nici măcar durere nu e [1]. În «casa cea vecinică» [2] — asta e mormântul — răposatul doarme întru vecinicia timpului [3]: «aceasta e casa eternă, aici sunt aşezat, aici voiu fi întotdeauna» [4]; sufletele, «Manii» «odihnesc» în «noaptea liniştită» [5], toţi împreună, după neamuri, aşă cum au fost aşezaţi cu pioasă iubire: fii şi urmaşii lângă părinţi şi strămoşi [6]. E strâmtă casa cea vecinică, dar dacă pământul nu apasă prea greu, somnul răposaţilor va fi senin: «şi acum vă rog, dacă respectaţi Manii, doriţi-mi toţi, numelui meu, numai: ţărâna uşoară» [7]. De aceea îşi doresc toţi cei vechi îmmormântarea într'un sarcofag: pereţii lui de piatră, de pământ ars, de plumb, de marmoră, ori de granit, ocrotesc scumpul trup închis înăuntru, spre a nu fi zdrobit de pământul greu ce-l va acoperi: e, inconştient, dela primul om care a născocit locuinţa aceasta a trupului, suprema pietate pentru chipul nostru pământesc, de care a fost legat tot ce era mai propriu al nostru în viaţă, şi care nu se poate închipui nici dincolo de viaţă ca distrus cu totul, ci rămânând mai departe şi sufletului, umbrei noastre cu chip omenesc, întru eternitate.

«Viaţa e totul». Dar ce cuprinde viaţa? Înnainte de toate mult zgomot şi multă agitaţie, care numai dă iluzia vieţii, fără a fi viaţa: întocmai cum tăcerea şi singurătatea dă iluzia morţii, fără a fi de loc moartea. Pentru om viaţa e, înnainte de toate, simţirea în dreapta şi în stânga a aproapelui: că omul e prin excelenţă un animal sociabil, se demonstrează nu prin opera păcii

[1] Cum zice o inscripţie din Aquileia: „sau mai bine nu plângeţi: nu e nimic rău, unde nu e nimic: *nil mali est, ubi nihil est*» (CE. 214).

[2] *Domus aeterna*, în inscripţiile latine; οἶκος αἰώνιος ori ἤθεον, în cele greceşti (cf. exemple la Kaiinka, *o. c.*, col. 332).

[3] Cf. CE. 481 (Gallia).

[4] CE. 434 (Pisaurum — Umbria).

[5] CE. 467, 8 (Roma).

[6] CE. 473, 9 sq. (Mediolanium).

[7] CE. 476, 8 sq. (Roma). De altfel sunt fără număr inscripţiile funerare latine, cari poartă încheerea *sit tibi terra levis*: «fie-ţi ţărâna uşoară».

www.dacoromanica.ro

— care are numai foloase chiar pentru individul izolat — ci prin opera războiului; animalele nu poartă războae: conflictele lor sunt individuale, pricina conflictului fiind individuală; oamenii poartă războae şi indivizii mor cu entuziasm pentru motive total străine de binele lor personal: au murit o vreme, în războae groaznice, pentru a face să biruiască cutare credinţă religioasă; astăzi mor pentru ideea naţională; mâine, când naţionalitatea va ajunge ca şi religia o chestie de conştiinţă a individului, vor găsi altă idee, pentru care să poată muri în comun: omenirei îi trebue în totdeauna o idee pentru care să sângereze: fără sânge nu e nobleţă; pacea ca atare nu e decât odihna între războae. Omul obicinuit preferă să moară în comun decât să trăiască în singurătate: el nu poate visă cu ochii deschişi şi nici nu-şi poate construi o lume proprie, care să-i dea impulsul vieţii — activitatea şi gândul — aşă cum i-o dau ciocnirile cu semenii lui în mijlocul societăţii. Oricât de înăbuşitoare ar fi viaţa în societate, ea e totuşi bucuros primită de individ, numai să nu simtă golul iremediabil al singurătăţii, să nu fie silit a hotărî prin el însuşi ce să facă cu propria lui fiinţă. Din când în când viaţa aceasta în turmă are clipe în adevăr sublime: e atunci când vezi întreaga massă de trupuri vibrând violent, ca o mare furtunoasă, pentru un gând, care a reuşit s'o cucerească, s'o suggestioneze, să inspire un foc suprauman chipurilor aşă de lipsite de expresie din zilele obicinuite. Altfel, viaţa în turmă e, ca şi la crabi, ca şi la oi, o înghesuială a indivizilor unii în alţii, — la oameni încă mai mult, o apăsare a unora asupra altora, până la turtirea celui slab, o forfoteală gălăgioasă şi absurdă. Posibilitatea de a se liberă din acest haos, dă chiar omului simplu o oarecare bucurie: ţăranul deprins cu spaţiile largi, unde rămâne aproape în singurătatea ideală a filosofului, asimilându-şi, inconştient, ritmul vieţii sale cu ritmul naturii, se simte uşurat când se desface de mulţime: dar instinctul de societate îl împinge şi pe el curând înnapoi în îmbulzeală.

Privită sculptural viaţa fiecărui om este mult mai simplă şi clară decât dacă e privită literar. Vorba e un material prea inconsistent, prea apătos şi aproximativ, ca să poată redă pregnant, exact şi tăios adevărul estetic ori metafizic. Noi azi am pierdut obicinuinţa de a privi şi cercetà *nudul* spiritual. Grecii din vremea clasică puteau redà şi nudul trupesc şi pe cel sufle-

www.dacoromanica.ro

tesc, pentrucă erau pregătiţi sistematic întru gândirea plastică. Ca şi trupurile, sufletele omeneşti sunt foarte asemănătoare: numai mici amănunte le deosebesc unele de altele: înţelegerea sculpturală nu exagerează aceste amănunte, fiindcă ar creà monştri; înţelegerea literară exagerează amănuntele din cauza neputinţei ei de a redà ce e prea fin, şi creează de fapt demoni, nu oameni. Agamemnon, Clytaemnestra, Antigone, Orest, sunt oameni. Fetele lui Lear, Lady Macbeth, Hamlet, Iago, sunt demoni. — Vieţile diferiţilor indivizi sunt deosebite între ele, potenţial nu anecdotic, numai prin calitatea sufletului. Precum la unele trupuri ies oasele ori atârnă cărnurile, lipsind fluidul acela intim al materiei umane, care ţine încordat, ca o vargă de oţel, fiecare muşchiu, tot aşà sufletele sunt moi, lălâi, sau tari şi pătrunzătoare, — cu toată scara calitativă infinit de gradată, dintre cele două extreme. — Viaţa în societate e caracteristică prin uniformitatea ei, provenind din predominarea cantitativă a sufletelor de mie. Lipsa de suflete tari, dominatoare, în mijlocul unei societăţi, duce la totala trivializare a vieţii în comun. Dimpotrivă sufletele energice, creatoare, dau chiar mulţimii o vibrare sufletească mai sonoră. Iată un exemplu asupra vieţii şi morţii. Contemporanii lui Eshil au fost, toţi — am putea zice — niste eroi: fiecare atenian a plătit atunci cât mii de orientali. Pe pietrele funerare ale acestor eroi nu sunt însă decât două nume: cutare al lui cutare, — cel mult şi patria. — Contemporanii — burghezi — ai lui Apollonios din Tyana scriu pe pietrele lor de mormânt laude cari n'ar fi prea mari nici chiar pentru Temistocle ori Pericle. Deosebirea vine de acolo că idealul social nu erà dat în secolul al V-lea a. Chr. de cei mulţi — cari şi atunci erau doritori de puţină muncă şi multă desfatare şi glorie — ci de cei puţini, cari gândeau în stilul simplicităţii dorice. Când rasa celor tari s'a stins, cei moi au apropiat viaţa din ce în ce mai mult de nivelul sufletului lor.

Greco-Romanii din Pontul Stâng trăiau, ca toţi anticii, infinit mai mult decât noi, în societate. Epoca lor, după câte ştim, nu pare a fi fost turburată de prezenţa vre-unor suflete prea tari, cari să-i scuture din beatitudinea banalităţii lor. Greco-Romanii din Pont îşi aveau viaţa foarte ocupată de multele manifestări ale activităţii publice, iar isprăvile celor mai modeşti — ca suflet — dintre dânşii, puteau aveà un răsunet enorm — materia-

www.dacoromanica.ro

şi moral — dacă erau îndreptate spre satisfacerea dorinţelor societăţii lor: petrecerile, jocurile, fastul monumental. Oamenii aceştia se simţiau foarte importanţi prin aplausele ce căpătau dela contemporani şi viaţa proprie le era foarte preţioasă. A o pierde însemnă a pierde totul.

Viaţa Greco-Romanilor din Pont era foarte plină. Cu toate că nu mai existau state libere, ca în vremea clasică, având tot mecanismul complicat al unui organism politic complet: cu funcţiuni numeroase deliberative şi executive — în ale afacerilor interne şi externe, în special în legătură cu războaele nesfârşite în cari trăiau, — totuşi Grecii din Pont dădeau o aşă amplitudine autonomiei municipale pe care le-o dăruiseră noii lor ocrotitori, Romanii, încât noi azi văzând numeroasele decrete pe care «consiliul şi adunarea poporului» le dădea la fiecare prilej, fie pentru cutare îmbunătăţire edilitară ori înfrumuseţare monumentală, fie, mai ales, pentru onorarea propriilor concetăţeni ori a străinilor — Greci, Thraci şi Romani — de cari oraşele aveau nevoe pentru binele ce li-l puteau face, avem iluzia că ne aflăm încă în nişte state libere greceşti, unde cetăţeanul, de multa ocupaţie ce o are ca factor politic, aproape nu mai are vreme să se ocupe de ale lui. De altă parte viaţa în asociaţii religioase, ori în cluburi social-economice, formă alte mici «state în stat» cu magistraţii, preoţii, «senatul» şi «adunarea» lor, speciale: nu numai cetăţenii deplini, greco-romani, şi liberţii, dar chiar sclavii aveau prilejul să ia parte la viaţa publică: vedem de pildă ca membri activi ai asociaţiilor religioase sclavi purtând atributul distinctiv ca atare, de φιλότεμος [1]. De asemenea femeile iau o parte foarte activă, în special în asociaţiile religioase [2], ca «mame» [3] ale colegiilor, ca preotese [4], ca simple membre, iar onorurile publice ale soţilor ori părinţilor lor sunt un motiv ca şi ele să fie distinse în chip public cu diferite

[1] Cf. *Histria IV*, p. 603. V. şi în CIL. III 1532 = un *servus*. . . , *coniugi (!) b. m. p.*

[2] O inscripţie din Tomi ne face cunoscut un thiasos dionysiac numit după o femee, Paso (AEM. XI 48, 60: cu adnotările lui Reisch) Πασοῦς... θίασος.

[3] AEM. XI 44, 57: μήτηρ ἀνδροφόρων; cf. CIL. III 7532; tot din Tomi.

[4] AEM. VI 22,45 (= Cagnat IGR. I 602): ἱερασαμένη μητρὶ θεῶν (Tomi).

www.dacoromanica.ro

onoruri[1]. Greco-Romanii din Pont, ca de altfel pretutindeni aiurea în acea vreme, erau încă de copii scoşi în viaţa publică şi educaţi special spre a fi toată vremea atârnători de această viaţă, găsindu-şi numai în ea tot rostul existenţei lor. Copiii, cari erau instruiţi foarte îngrijit de maeştri şi învăţători speciali, aleşi de popor şi plătiţi cu leafă fixă anuală — în şcoli publice[2] — nu erau lăsaţi întru firească modestie a vârstei lor, ci, singuri, sau împreună cu efebii, ei formau colegii speciale, iar la marile sărbători, cu jocuri, luau parte la întreceri asemănătoare cu acelea între oamenii mari[3]; astfel încă de copii anticii din vremea aceasta se deprindeau cu onorurile publice: tot ce e ambiţie şi vanitate, zădărnicie a lumii, le deveniă hrana neapărată a sufletului lor: valoarea vieţii acestor oameni creştea în măsura înfruptării lor din plăcerile faimei. — Ajunşi la 18 ani copiii deveneau efebi; ei formau atunci un stat în stat: asociaţia efebilor, sub prezidenţia efebarchului ori a unui gymnasiarch special, singuri, ori împreună cu bărbaţii tineri — οἱ νέοι — dând decrete pentru lauda publică la sărbători a cutărui personaj care a făcut vre-un bine clubului lor; ceremonii speciale în onoarea lor; loc de frunte în teatru şi la sărbători, etc. — La fel, în sfârşit, colegiile după vârstă, marile asociaţii generale-cetăţeneşti, cu scop cultural, «tinerii» şi «bătrânii», οἱ νέοι şi οἱ γέροντες, cari, în special cei din urmă, organizaţi în gerusii, un fel de senat de caracter quasi-oficial, exercitau în oraşele greceşti o autoritate cultural-religioasă capitală[4]. Coroane de măslin, de dafin, de plop, de iederă, coroane de aur, busturi ori statui, portrete pictate, — foarte bogată eră varietatea onorării pe care reciproc diferiţii cetăţeni din feluritele asociaţii pe vârstă, sau asociaţii religioase, ori din senatul şi adunarea cea mare a poporului, şi-o acordau, spre mulţămirea tuturora, dar mai ales a celora

[1] E cazul Sossiei Africana, soţia agoranomului Quietus şi fiica lui G. Iulius Africanus, în Tomi: AEM. VI 22, 45 cu XVII 92, 21 — Cagnat IGR. I 602 şi 640.

[2] Pentru materiile predate în aceste şcoli, avem dovada monumentală despre învăţarea pe de rost a cântecelor lui Homer — mai ales, de sigur, a Iliadei — în cărămida dela Romula AEM. XVII 81,1.

[3] Cf. cele ce-am spus în această privinţă în *Gerusia din Callatis*, passim.

[4] Vezi pentru toate *Histria IV*, p. 598 sqq. şi *Gerusia din Callatis*.

www.dacoromanica.ro

cari odată onoraţi socoteau că nemurirea bietei lor fiinţe pământeşti e asigurată [1].

Cetăţeanul din Pontul Stâng — ca pretutindeni atunci în lumea greco-romană — avea despre sine gândul că fără contribuţia lui personală de bani, muncă sau discursuri, patria ar fi mult mai slabă şi întreg imperiul ar decade. Firește, e de făcut deosebirea între locuitorii teritoriilor rurale ale Pontului Stâng şi locuitorii oraşelor. Toată agitaţia priveşte pe aceştia din urmă; dar nu trebue uitat că cei dela ţară socoteau ca un ideal viaţa celor dela oraş şi la prima posibilitate căutau a li se asemănă lor. Un cetăţean din Pont are — afară de ocupaţia sa particulară, pentru câştigarea existenţei, ocupaţie simţită în totdeauna ca o corvoadă, nu ca o plăcere — nenumărate datorii publice de îndeplinit: are a luă parte la adunarea poporului în piaţă, la adunarea thiasului (religios) din care face parte, la adunarea colegiului (social) de νέοι ori γέροντες (în care trebue să fie înscris orice greco-roman conştient de propria sa importanţă), la adunarea «senatului» oraşului — dacă e şi în această corporaţie, — are a merge în gymnasiu la exerciţii, are a luă parte la nenumăratele sărbători, procesiuni, întreceri, reprezentaţii în teatru şi circ; are a fi eventual preot, magistrat ori ambasador al cetăţii; are a execută cutare lucrare de interes general, făcând parte din comisia de aprovizionare cu grâu a oraşului, ori din comisiunea pentru repararea portului, a întăriturilor cetăţii, din comisiunile nenumărate pentru executarea diferitelor monumente onorifice, pentru înălţarea numeroaselor temple, din comisiunile pentru alegerea de instructori, gramatici, retori şi maeştri de diferite arte musico-gymnice la şcolile publice, etc., etc.[2]. Suprema satisfacţie a unui cetăţean din acest timp e să fie proclamat de concetăţenii săi ca «binefăcător», εὐεργέτης, al patriei sale. Decretele onorifice pentru diferiţii binefăcători ai Elenilor din Pontul Stâng, redactate în tonul cel mai călduros, cel mai plin de laude pentru jertfa materială ori pentru

[1] Cf. în *Gerusia din Callatis* decretul în onoarea lui Apollonios.

[2] Mai toate aceste ramuri de activitate ne sunt documentate prin inscripţii chiar din Pontul Stâng, în AEM. passim (voiu insistă asupra lor în special în *Histria I*), — alte ramuri ne sunt cunoscute prin inscripţii contemporane din alte părţi ale lumii greco-romane, la Dittenberger, *Sylloge*[3], passim, cf. şi Michel, *Recueil*.

www.dacoromanica.ro

contribuția de talent sau îndrăzneală a celui onorat, cu citarea în amănunte atât a isprăvilor cât și apoi a hotărârei «senatului și poporului» din respectivul oraș pontic, sunt adevărate îndemnuri publice la imitarea — spre binele patriei — de cât mai mulți, a celui onorat: cum zice d. p. decretul lui Acornion din Dionysopolis: «pentru ca dară și poporul să arate că cinstește pe bărbații de ispravă și cari-i sunt binefăcători, a hotărît, consiliul și poporul, ca să laude pentru toate aceste fapte pe Acornion al lui Dionysios și să-l încoroneze pe dânsul la sărbătoarea Dionysiilor cu o coroană de aur și să-i ridice o statue de bronz și să-l încoroneze și pe viitor în fiecare an la Dionysii cu o coroană de aur și să i se dea pentru ridicarea statuei locul, cel mai în vază din piața publică»[1]; iar pentru onorarea eroilor morți pentru patrie, iată d. p. încheierea decretului votat de senatul și poporul dintr'un oraș vecin și strâns legat de Pontul Stâng, Olbia, pentru Niceratos al lui Papias[2]: «a hotărît dară consiliul și poporul, pentru ca îmmormântarea lui Niceratos să fie mai pre sus de toate strălucită, să se aducă trupul lui — de pe locul unde a fost ucis de barbari — în oraș la rudele sale drepte, iar prăvăliile din oraș toate să se închidă și cetățenii să se îmbrace în haine cernite și să-l urmeze toți în rând la procesiunea lui funebră și să fie încoronat de popor la îngroparea lui cu o coroană de aur și să i se ridice și o statue ecvestră în locul pe care-l vor alege consângenii săi și să i se pue această inscripție: «Poporul, lui Niceratos al lui Papias, binefăcător din moși-strămoși și îndeplinitor norocos a nenumărate bunătăți către cetate, pentru virtutea lui și pentru binefacerea lui către popor»; și să-l încoroneze pe dânsul și în fiecare an la adunarea pentru alegerea magistraților și la jocurile de hippodrom închinate lui Achilleus după oracolul zeului pythic, pristavul vestind după cum sună inscripția statuei; și să se scrie și tot decretul acesta pe o stelă de marmoră și să se așeze în locul pe care-l vor alege consângenii lui Niceratos, *pentru ca și ceilalți cetățeni să devină mai zeloși întru binefacerile către patrie, văzând pe binefăcători împodobiți cu onorurile cari li se cuvin*»[3].

[1] Dittenberger, *Sylloge*[1], I 342,43: vremea regelui Burebista.

[2] Idem, *ibid.*, I 324, 23: sec. I a. Chr.

[3] Cf. pentru această educativă dorință, și inscripția din Tomi, cam din aceeași epocă (a regelui Burebista) la Dittenberger, *Syll*[2]. II 529, 44.

www.dacoromanica.ro

Şi cu cât fiecare cetăţean, bogat ori influent, ştia că şi el, la rândul lui, va avea a fi lăudat pentru faptele sale, cu cât fiecare cetăţean sărac îşi simţia viaţa proprie făcută mai frumoasă ori mai plăcută prin darurile ori binefacerile celor bogaţi şi puternici, cu atât entuziasmul cu care binefăcătorii erau lăudaţi şi răsplătiţi în chip public era exprimat în accente mai călduroase, mai pline de recunoaştere a meritelor personale — fără teama de a se atribui prea mult puterilor unui singur om şi a se defăimă comunitatea cetăţenilor — cu atât dară satisfacţia intimă a binefăcătorului, bucuria de a fi dat din al său, eră mai deplină. Decretele onorifice pentru Aristagoras al lui Apaturios, din Histria [1], pentru Apollus al lui Niceratos şi Poseidonios al lui Geron, din Tomi [2], pentru Apollonios din Callatis [3], pentru Acornion al lui Dionysios, din Dionysopolis [4], pentru Aischrion al lui Poseidippos, din Apollonia [5], etc., etc., ne stau dovadă de sinceritatea aproape naivă cu care Grecii din Pontul Stâng se scădeau pe ei înşii în lauda fără sfârşit a binefăcătorilor lor.

Cu cât Pontul Stâng se asimilă mai mult imperiului roman, cu atât grija de oraşele de-aici trecù mai mult în sarcina guvernatorilor romani, iar cetăţenii avură mai puţin de făcut pentru gloria lor şi mulţămirea contemporanilor: câte-o fântână, câte-o bucată din zidul cetăţii, stricat în vre-o năvălire barbară, câte-un mic monument ori templu; mai ales însă «binefăcătorii» din vremea Imperiului dau bani diferitelor asociaţii particulare — religioase ori sociale — pentru ca să celebreze din venitul anual al respectivului fond, cu mai mult fast, praznice copioase şi veselie, fie sărbătoarea unui zeu, fie sărbătoarea morţilor la morminte, — Rosaliile, la locul de odihnă de veci a donatorului. Pentru că meritele «binefăcătorului» devin mai modeste, laudele însă nu scad; coroanele de aur şi statuile continuă a fi decretate acestor dăruitori de grâu pentru sărăcime, de vin la banchete, de untdelemn pentru gymnasii şi palestre, de da-

[1] Dittenberger, *Sylloge*[2] I 325.
[2] AEM. XIV 22, 50 (şi la Dittenberger, *o. c.*, II 529).
[3] *Gerusia din Callatis*, p. 60 şi urm.
[4] Kalinka, *Ant. Denkm. in Bulg.*, col. 86., nr. 95; cf. Dittenberger, *o. c.*, I 342. (Citez mereu ed. 2, lipsindu-mi aici ed. 3).
[5] AEM. X 164, 6.

www.dacoromanica.ro

ruri în aur, podoabe ori lucruri de artă în marmoră şi bronz pentru templele zeilor şi ale împăraţilor [1].

Dar nu numai viaţa sufletească externă a Greco-Romanilor din Pont erà determinată toată de legătura cu societatea, ci însăşi problema capitală a unei conştiinţe omeneşti, credinţa intimă a fiecăruia — pentru ocrotirea lui de rele în lumea aceasta, ori, eventual, salvarea sufletului în cea viitoare — întru misterul, vrăjitoria ori cultul tainic al cutărui sau cutărui zeu, nu erà căutată în comunicarea singuratecă cu preotul, ci tot în tovărăşia colectivităţii întru aceeaşi credinţă; «sfintele taine» păgâne: «botezul» întru Isis [2], «împărtăşania» întru «zeii din Samothrake», Dionysos, Demeter, Cybele, Mithras [3], erau luate în comun.

Valoarea acestor iniţieri era astfel pur formală. De altminteri chiar diferitele mysterii antice nu au atât în vedere salvarea sufletului după moarte, cât norocul din lumea de aici: întocmai precum întrebările puse oracolelor priviau tot împrejurările practice individuale ori colective, la cari zeul avea a da sfaturile cele mai favorabile [4].

Nici-una însă dintre bucuriile vieţii în societate nu putea egalà pe aceea, pe care cel de pe urmă cetăţean din Pont o puteà aveà la sărbătorile cele mari ale zeilor, Apolloniile, Dionysiile, Diombriile, Darzaleele, Caesareele, Panegyrele, etc. [5], la cari: se făceau întreceri între copii, ephebi şi bărbaţi, în diferitele jocuri, ca la marile întreceri de la Olympia ori de la Delphi, în lupte gymnice de tot felul şi în concursuri artistice, — se dădeau de către diferiţii «binefăcători», agonotheţi ori gym-

[1] Vezi pentru documentarea tuturor acestor mici amănunte, *Zidul cetăţii Tomi*, *Histria IV*, *Gerusia din Callatis* şi, mai ales, cât de curând, *Histria I*.

[2] Pentru sărbătoarea Charmosynelor Isidei şi pentru mysteriile ei la Tomi, cf. AEM. VI 23, 46 şi Teodorescu, *Monumente inedite din Tomi*, p. 8 sqq., nr. 3.

[3] AEM. VI 8, 14, cu adnotările lui Gomperz; special pentru mysteriile lui Dionysos, cf. AEM. XI 48, 60, cu adnotările lui Reisch.

[4] Cunoaştem din Pontul Stâng pe Odessitani şi pe Dionysopolitani mergând ca theori şi mysti la templul şi oracolul lui Apollon Clarios din Notion: vezi inscripţiile, pomenind şi iniţiarea la mysterii, la Macridy, *Antiquités de Notion II*, *în Jahreshefte d. oesterr. arch. Inst.* XV, p. 50 sq., nr. 15 şi 16.

[5] Cf. *Gerusia din Callatis*, p. 72 şi urm.

www.dacoromanica.ro

nasiarchi, uriaşe banchete întregului popor, — se organizau de către slujitorii lui Dionysos, asociaţi în companii călătoare, reprezentaţii în teatrele de aici [1], — se dădeau în «stadii» mari «lupte de tauri» [2], etc.

La aceste desfătări, cari făceau pentru oamenii simpli viaţa în adevăr vrednică de trăit şi la cari alergau, firește, şi cât mai mulţi dintre locuitorii teritoriilor rurale ale Pontului Stâng, poporul simţia aşà de adânc bucuria vieţii în societate, în cât ideea morţii, adică a renunţării la toată această strălucire şi încântare, îl umpleà de groază şi îl făceà să exclame împreună cu filosoful epicureu: «sorbeşte din plin plăcerea de-acum şi fereşte-te de a cercetà ce va fi mâine».

«Viaţa e totul»: cel răposat nu poate fi mai drept preţuit şi mai sincer plâns decât dacă trecătorul ştie cine-a fost el şi ce-a fost, în viaţa de aici. Fiecare piatră de mormânt greco-romană e un imn al vieţii: unii spun numai ce-au pierdut plecând la umbre, alţii însă spun şi însăşi lauda vieţii, preamărind-o ca biruitoare a morţii prin cultul amintirii faptelor omeneşti; toţi, deopotrivă, se atâină de viaţă, cred în ea cu desperare: este cu neputinţă ca odată cu moartea întreaga noastră fiinţă să dispară în pulbere şi uitare: «moartea ne poate luà viaţa, corpul piere, dar rămâne renumele nostru puternic după noi — numele nostru e în gura tuturora, trăeşte, e pomenit, citit, lăudat, iubit...» [3]. Trecătorul e îndemnat să citească epitaful: aflând cine a fost cel răposat, el îl va legà din nou de viaţă, îl va învià oarecum încă odată, va birui nimicnicia: «aici sunt aşezate oasele poetului Pacuvius; voiam să nu fii neştiutor de aceasta; fii sănătos», zice inscripţia funebră a vechiului poet latin [4], şi un olar din Roma repetă întocmai chemarea şi dorinţa lui Pacuvius, pe numele său, perfect necunoscut.... [5]. Începutul vanităţii omeneşti stă în această iluzie despre perennitatea amintirei, renumelui, gloriei.

[1] Vezi inscripţia dela Tomi, AEM. XI 43, 56 şi cf. A. v. Domaszewski în AEM. IX 130, 98, şi E. Szantó, *ibid.*, p. 133, şi mai ales 134.

[2] De pildă la Tomi, v. inscr. AEM. VIII 9, 23, cu comentariul lui Gomperz.

[3] CE. 618 Treveris.

[4] La Gellius I 24, 4, cit. de Buecheler CE. 848.

[5] Buecheler, *l. c.*

www.dacoromanica.ro

De două feluri e lauda vieții, după cum se privește omul pe sine în mijlocul lumii: ca părtaș al vieții publice, ori ca individ singuratec. In primul caz avem imnul *gloriei*, în al doilea avem imnul *fericirei*.

În semn de recunoștință pentru activitatea sa, binefăcătoare societății, individul e distins de semenii săi cu laude, recompense, perpetuări. Cea mai mare binefacere însă, pe care o poate dărui un om semenilor săi, e aceea de a le face bucurie: cu totul egal, ce fel: gâdilare a simțurilor, ori gâdilare a vanității lor; principalul e să se simtă mulțimea veselă ori importantă, fără a cheltui vre-un pic de energie, cu judecata, închipuirea, ori fie măcar și munca trupească ceva mai încordată. Un saltimbanc, un scamator, un filosof ori retor ambulant, un negustor de farmece, un bogătaș care dă ospețe gratuite, un împărat bufon, un gladiator, un conducător de care de cursă, un cântăreț, o hetairă, sunt mai sîguri de *glorie* decât un Socrate, un Aeschyl sau un Pericle. Mulțimea distinge pe acel care îi e simpatic. Iar simpatic e cel ce dă fără a cere nimic înapoi: nici jertfă, nici suferință, nici oboseală a sufletului.

Iar cel ce nu poate obține gloria: gloria vremii sale, care în alte timpuri poate nu va mai fi o glorie, ci un lucru de rușine, se mulțămește măcar cu numele bun în lumea de aici, care îi va întreține amintirea după trecerea din viața pământească. «Numele bun», respectabilitatea bărbatului sau femeei în societate: perfecta adaptare la tradițiile, prejudecățile, capriciile societății: perfecta robire a ființei tale la întrebarea «ce va zice lumea?». Cuviința, moda, datina, consuetudinea spirituală, cari nivelează așà de desăvârșit pe cei săraci cu duhul, nu sunt totuși mai puțin hotărîtoare decât pentru cei mulți, pentru gloriile cele mari: pentru artiștii, filosofii, oamenii politici, cari «exprimă mai adecvat» mentalitatea masselor sociale, cari «mișcă», «instruesc», «conduc» — «opinia publică». Creatorii marilor curente pornesc dela sufletul mulțimilor, se hrănesc din el, se ridică prin el și se întorc la el: nici eroi, nici martiri, ei sunt totuși mai cunoscuți ca eroii și martirii, prin gloria lor: glorie nediscutată, neprecupețită, sanctificată, de mulțimea care se adoră pe ea însăși în idolul ei: Victor-Hugo-ism uriaș în monumentalitatea banalității lui.

www.dacoromanica.ro

«A luptat bine în arenă», «a hrănit şi ospătat pe nevoiaşi şi streini», «a fost soţie credincioasă» — lauda vieţii bărbăteşti şi femeeşti [1] nu poate fi completată decât doară prin înşirarea demnităţilor avute, a recompenselor primite şi a însemnării gloriei cucerite în viaţă ca fiind «cel dintâiu» — în orice: la înnotat' la aruncatul lăncii [2], pe scenă [3], în stadiu [4], în războiu ori în pace = ὑπερβαλόμενος τοὺς πρὸ ἑαυτοῦ [5], — *notus in urbe sacra, notus quoque finibus illis...* [6], — *ille ego* (Pannoniis) *quondam notissimus oris* [7], — *ille ego qui quondam: praetor* [8], *causarum orator honestus* [9], *comoedus* [10], κονιητός [11], γυμνασιάρχης καινῶν ἀγώνων [12], negustor de piei de capră [13], medic [14], etc., etc. — «A fi cunoscut», suprema dorinţă a vanităţii omeneşti, cu orice preţ, chiar herostratic. «A urcă treptele sociale», a devenì din sclav, liber, din liber, cavaler, senator, împărat, — suprema satisfacţie pentru care se pot face crime, se pot zdrobì suflete cu milioanele: să poţi, pe piatra ta de mormânt, face gelos de «gloria» vieţii tale măcar pe umilul vagabond al drumului mare, prin aceea că tu declari a fi avut o casă, o familie şi o descendenţă, e o satisfacţie pe care moartea, care îţi ia tot, totuşi nu ţi-o poate luà. Iar dacă ceea ce poţi spune despre excelenţa ta merge până la demnităţile înalte, statuile, coroanele de aur, zilele de sărbători în onoarea ta, atunci gândul despre somnul nesimţitor al morţii, care aşteaptă inevitabil pe fiecare dintre muritori, nu mai e decât

[1] CE. 548 Roma: *casta fide semper toru maritale dilexit | sobria, non moecha, simplex animoque benigno, | dedita coniugi soli suo, ignara alienum*; CE. 552 Sutrium, încă şi (pe lângă calităţile de mai sus) s'a ocupat de copii, a fost foarte harnică şi înţeleaptă; CE. 843 Augusta Taurinorum: *casta pudica decens sapiens generosa probata.*

[2] CE. 427 Pannonia.

[3] CIL. III 375 Parium-Mysiae.

[4] AEM. VIII 9, 23 Tomi.

[5] AEM. XVII 92, 21 Tomi.

[6] CE. 249 Praeneste.

[7] CE. 427 Pannonia.

[8] CE. 426 Roma.

[9] CE. 425 *ibid.*

[10] CIL. III 375 Parium-Mysiae.

[11] AEM. VIII 9, 23 Tomi.

[12] Kalinka, 97, 98 Dionysopolis.

[13] CE. 437 Forum novum in Sabinis.

[14] AEM. VI 38, 80 Tomi.

www.dacoromanica.ro

o aţâţare pentru a cântă cât mai zgomotos şi provocător lauda gloriei, lauda bunului nume, lauda vieţii multiplicate în infinit prin rezonanţa socială a propriului ton, crescut până la fundamentalizarea lui ca mod de exprimare a vieţii întregii societăţi.

Gloria este o realitate spirituală de caracter exclusiv social. Viaţa individuală poate fi totuşi o povară, de care să ne dorim liberaţi prin moarte, adesea tocmai din cauza gloriei, în orice caz, cu toată gloria, ori cât de multă satisfacţie ar produce iubirei de sine a individului şi ori câtă invidie celor dimprejurul lui. Căci gloria constitue numai aspectul obiectiv al intenzificării vieţii individuale. Dimpotrivă, aspectul subiectiv al acestei intenzificări ajunge la cea mai înaltă expresie în aceea ce s'a numit Fericire. Precum gloria este un concept care nu poate fi stabilit decât prin conştiinţa socială, tot aşă fericirea e un concept stabilit înainte de toate, adesea chiar exclusiv, de conştiinţa individuală, solitară. — Ce e însă fericirea? E gând ori e sentiment? E trăire multilaterală şi expresibilă, ori e trăire momentană, unilaterală şi nedefinibilă? E stare de suflet subconştientă, ori e tocmai dimpotrivă conştiinţă potenţată?

Sentimentul infinitului se manifestă egocentric în om în trei direcţii: spaţial, în Dumnezeire, — temporal, în Nemurire, — potenţial, în Fericire. Omul simplu antropomorfizează în naivitatea lui cele trei concepte create transcendent de genialitatea umană milenară, materializându-le, utilitarizându-le şi mărginindu-le: Dumnezeire, în formă şi cu suflet omenesc, — Nemurire, a personalităţii omeneşti aşă cum e: singular şi accidental existente, — Fericire, în ritmul funcţiunilor vitale, ori chiar în simpla viaţă sensuală.

Fericirea e o stare de conştiinţă, care în cea mai curată manifestare a ei, presupune ca prealabile următoarele realităţi spirituale: sentiment covârşitor, slăbire sau chiar încetare a raţiunii critice şi a voinţei creatoare, contemplativism, unilateralitate şi momentaneitate a cauzei fericirei, generalitate a efectelor autosugestiei de fericire cu transformarea totală a ritmului obicinuit al vieţii, conştiinţă — iluzorie — despre creşterea — în acel moment — a energiei noastre vitale până la sentimentul de asimilare cu nemărginitul divin, apercepţie completă afinitar-electivă a. sublimului.

Această stare de conştiinţă se realizează însă foarte rar şi

www.dacoromanica.ro

numai pentru un timp foarte mărginit, adesea numai ca o fulgerare, în mijlocul haosului de agitație, banalitate și întunerec obicinuit al vieții. De aceea oamenii simpli și-au creat un fel de surogat al fericirei, pe care-l întâlnim la fiecare pas proclamat în viață ca proprietate spirituală a mii și milioane de muritori. Pozitiv acest surogat e echivalent cu starea de beatitudine vegetativă următoare satisfacerei complete a simțurilor, instinctelor ori scopurilor conștiente ale voinței egocentrice. Negativ el e echivalent cu conștiința despre încetarea sau absența durerii, suferinței, golului vieții. — Însfârșit mai e și un al treilea fel de fericire, cea retrospectivă, cu complementul ei, fericirea prospectivă. Fericirea retrospectivă, r. prospectivă, e, ca esență și efect, total deosebită de fericirea sublimă și de fericirea vital-sensualistă. Ca origine ea e de caracter nu sentimental, ci intelectualist-imaginativ, derivând din instinctul vieții, care ne înfrumusețează atât trecutul cât și viitorul, spre a ne face existența prețioasă și deci a ne îndemnă la perpetuarea speciei. Ca efect ea e, nu contemplativă, ci activa, și stă la baza creației artistice, adică a impulsului de perpetuare a vieții antropomorfe. — În legătură cu fericirea retrospectiv-prospectivă stă fericirea melancolică: disolvarea durerii, pasiv în lacrami, activ în operă de artă: e o descărcare de energie negativă, care ar fi trebuit să ducă la distrugerea vieții și care, prin putința plânsului pasiv sau activ, e transformata în energie pozitivă, de suportare semnă a vieții, sau de creștere și multiplicare dureros-violentă a ei: în ambele cazuri e o purificare, iar sentimentul vital al împlinirei acestei purificări constitue fericirea melancolică.

Puterea obicinuinței creează la omul din popor o stare de mulțămire cu împrejurările tradițional fixate, din care, fiind scos, se simte nefericit. Fericirea vieții neturburate în obicinuințele ei e subconștientă. Ea trece în câmpul conștiinței numai în momentul când se naște conflictul cu elementele răsturnătoare ale echilibrului stabil, care fusese creat într un întreg trecut de luptă, sacrificiu și adaptare: între inerția care dă bien-être și activitatea care dă suferință. Fericirea omului comun este dară — în deobște — retrospectivă; câtă vreme ea e numai subconștientă, e ca și cum n'ar există; chiar comparația vieții proprii, liniștite, cu viața nefericită a aproapelui, nu deșteaptă sentimentul propriei fericiri, ci numai teama superstițioasă de a nu fi însuși

www.dacoromanica.ro

lovit de nefericire; de abiă când omul e atins direct de adversitate, «trecutul fericit» îi devine conștient.

Așă precum natura este antinomică Dumnezeirei, așa precum omul este antinomic nemuririi, tot așă viața noastră intimă este antinomică fericirei. Cele trei concepte idealiste, născute tocmai din protestul revoluționar al spiritului omenesc chinuit de realitatea bio-cosmică, rămân un veciniс domeniu al revelației metafizico-religioase, dăruite în rare străfulgerări geniului uman transfigurat prin suferință. De fapt, cel de pe urmă muritor este un genial descoperitor de mijloace și motive spre a se face nefericit, și cel mai strălucit creator de gânduri omenești luminoase este perfect neputincios în a găsi mijloace și căi cari să-l ducă la fericire. — De aceea înțelepciunea populară nu a născocit în miile de ani de când alearga după fericire, fără a o putea găsi, decât un singur chip de a se apropia de ea: uitarea. Uitarea nenorocirilor, uitarea temerilor și a groazei de moarte, uitarea vieții reale în întregimea ei și afundarea în visul fantastic al entusiasmului dionysic, aphrodisic, apollinic.

Părerile unui Suedes despre țara noastră

Pe la începutul secolului al XIX-lea

In anul 1839 apăru la Stockholm, supt numele medicului suedes Johan Hedenborg, o carte intitulată „*Turkiska Nationens Seder, Bruk och Klädedräkter*“ («Moravurile, obiceiurile și costumurile poporului turcesc»), un frumos in 4°, cuprinzînd numeroase planșe colorate. Acest volum resultase din observațiile făcute de autor cu prilejul șederii sale în Constantinopole, unde practicase ca medic, și ca atare putu să pătrundă bine obiceiurile și moravurile tuturor claselor sociale de acolo. De oare ce cartea în chestiune este rară și n'a fost tradusă în nicio altă limbă, paginile care relatează despre țara noastră, precum-și descrierile raportîndu-se la Fanarioți, presintă poate oarecare interes pentru noi. Dau deci aici o traducere cit de exactă a pasagiilor relative la țerile noastre, regretînd însă că nu pot reproduce tot odată și planșa cu figura unui boier romîn, ce figurează în pagina 210 a acestei cărți.

Pagina 211. *Vlahii.*

www.dacoromanica.ro

«Printre celelalte naţiuni ce se văd la Stambul mai sînt şi «Vlahii». În ce priveşte portul, ei nu diferă mult de ceilalţi Orientali, exceptînd totuşi pălăria, ce consistă la ei într'un fel de calpac foarte lăţit în partea de sus.

Valahia, care fusese odinioară provincie turcească *(sic !)*, cuprinde aproape un milion de locuitori, Moldova o jumătate de milion. Valahia e aşezată între Dunăre, Moldova şi Transilvania. Pe vremea Romanilor această ţară făcea parte din Dacia. În secolul al XII-lea şi XIII-lea, ţara obţinuse propriii săi domnitori, cari erau însă subordonaţi Împăraţilor din Bizanţ. După căderea acestui Imperiu Domnii se aliară cu Polonia sau cu Ungaria, după cum una sau alta din aceste ţeri creştea în putere şi în influenţă. În 1421 *(sic !)* Valahia devenise tributară Turcilor. Dat fiind însă că Vlahii se supuseră de bună voie, Turcii li îngăduiseră menţinerea propriilor lor domnitori (Hospodari) şi constituţiunea lor, locuitorii bucurîndu-se de libera exercitare a religiei lor. Turcii păstrară pentru paza Dunării numai trei locuri întărite, Brăila, Giurgiul şi Turnul. Libertăţile şi drepturile acordate Hospodarilor de către Turci aplicîndu-se numai domnitorului şi boierilor (nobili), locuitorii din Moldova şi Valahia deveniseră robii boierilor în sensul cel mai aspru al cuvîntului.

Dragomanul Nicolae Mavrocordat deveuise Hospodar *(în Valahia)* la 1716. El fu cel d'întăiu Grec care ajunse la această demnitate. Moldova şi Valahia erau pe vremea aceia lipsite de orice cultură şi civilisaţie, nouă zecimi din pămînt rămânînd necultivate. Hospodarii greci introduseră instrucţiunea şi cultura în ţară. Mavrocordat fu întemeietorul unei tipografii şi unei şcoli unde se preda limba slavonă, grecească veche şi latina. Fratele său, Constantin, slobozi ţeranii din robie şi introduse porumbul *(sic)*, care a ajuns acum cel mai de samă aliment al locuitorilor. Hospodarii următori puseră să se traducă Biblia în limba ţerii, precum şi cărţile bisericeşti din greceşte. Ei promulgară şi cărţi de legiuire tipărite.

Valahia s'ar numără printre ţerile cele mai bogate, dacă locuitorii ei ar fi mai harnici şi mai bine ocîrmuiţi. Carpaţii îşi întind ramificaţiile prin toată ţara în multe direcţii şi formează văi rodnice, înzestrate cu ape numeroase. Multe din aceste pîraie conţin nisip aurifer. Pămîntul bogat produce grîu în belşug, de şi cul-

www.dacoromanica.ro

tura este anevoioasă. Vinurile nu sînt mai prejos decît cele din Ungaria. Tutunul şi fructele sînt minunate.

Locuitorii sînt în cea mai mare parte Vlahi şi Ţigani. Îmbrăcaţi în hainele lor de vară, ei samănă desăvîrşit cu strămunii lor din timpurile romane, aşa cum sînt înfăţişaţi pe Coloana lui Traian la Roma. Din causa puterii despotice a boierilor, Vlahii s'au deprins să nu strîngă niciodată mai mult decît li este absolut necesar pentru menţinerea vieţii. Prisosul lor n'ar alcătui decît o pradă pentru străşnicii lor stăpîni sau duşmani.

Vlahii sînt înnalţi şi chipeşi. Limba lor, care derivă din latineşte, are multă asămănare cu limba italiană. Asuprirea turcească a robit cu desăvîrşire această naţiune, şi întrebuinţarea armelor li e de mult necunoscută. Vlahul şi Bulgarul locuiesc într'o căsuţă de pămînt sărăcăcioasă, unde se simt bucuros dacă pot să se încălzească şi să-şi usuce hainele la foc şi să-şi fumeze luleaua, ceia ce constituie, pentru ei, culmea fericirilor. Ei duc întotdeauna cu sine, băgate în cingătoare, cuţitul, luleaua şi punga cu tutun, şi, plecînd de acasă, nu lasă îndărătu-li nimic mai de samă.

Bucureştii este Capitala ţerii, cu aproape o sută de mii de locuitori. Acolo se găsesc acum palate, teatre, negustori de mode, jurnale ş. a.

Pag. 188. Autorul dă lămuriri despre Fanarioţi şi despre însemnătatea lor. Constată că aproape toţi sînt favorabili Rusiei, de unde aşteaptă salvarea lor. Urmează astfel:

Grecii din Fanar au costume felurite. Unii păstrează încă mântălile lor ciudate, precum şi latele turbane, alţii întrebuinţează pantaloni „franci“ cu jacheta şi micul fes roşu al Grecilor; dar sînt şi mulţi cari se acopăr cu pălărie europeană. Aparenţa lor pe stradă este destul de proastă, şi numai la ei acasă poţi să-ţi dai samă de luxul şi de bogăţia lor. „Cu cît coaja mai urîtă, cu atît fructul e mai dulce“ este un proverb care se poate întrebuinţa cu dreptate aici, căci mi s'a părut că, cu cît un Grec era mai păcătos îmbrăcat pe stradă şi locuia într'o casă de înfăţişare mai urîtă, cu atît era mai bogat îmbrăcat şi împrejurat de un lux mai desăvîrşit la dînsul acasă. Frumoasele Fanariote nu trebuie trecute din vedere, şi nu poţi decît să zici cu dreptate că sînt foarte gingaşe, foarte ademenitoare şi îmbrăcate cu mult gust. Grecii au fost mult ponegriţi pentru

www.dacoromanica.ro

gustul lor de intrigi, şi ca fiind şireţi şi vicleni, însă printre ei găseşti, ca şi la celelalte naţiuni, şi buni şi răi. Un Grec bun are într'adevăr însuşiri foarte nobile, şi cred că robia în care au fost ţinuţi a contribuit de sigur la formarea caracterului lor de acum. Fanariotul care are destule mijloace ca să-şi poată cîştiga talente se distinge tot atît ca oricare. Poţi să te încrezi în cuvîntul şi făgăduinţile lui şi să fii sigur că te poţi bucura de ospitalitatea şi prietenia lui. Fanariotul sărac, din potrivă, e nedemn de orice încredere.

C. J. Carageà

Un document basarabean

În *Şcoala Basarabiei* d. H. T. Boga publică foarte importantul document ce urmează:

Cinstiţi boeri Dipertamentului:

Jalobă.

Di ar fi precum auzăm că au venit acum un credincios a Împăratului, cu lacrămi ne-am bucura, că pe sămne au auzăt Împăratul di nevoili noastre, că tare multe am tras şi mai înnainte cu oştile, dar şi acum, di cînd s'au închis Prutu, încă şi mai multe. Că pe tot ceasul dăm di toate, şi nimini nu ni mai întreabă de mai avem de unde da. Încît acum au rămas di cei mai mulţi nu avem nici ce mînca, de mulţimea havalelilor ce facem în toate zălele, cu cosări şi cărături di fîn, cu faceri şi cu cărături di feliuri di lemni şi cheresteli, încă şi pe la Basarabiea[1]*, şi la Chişineu, pe la Briceni şi pe aiure, cum şi stînjeni di lemni, dar podvodărituri oşteneşti cu cară cu boi peste tot locul, cum şi poştili din sat în sat, peste tot locul, pin tot ceasul, pela toţi ofiţării, şi slujbaşii, şi Cazacii, şi săldaţii, cu cai, cu căruţi, cu cară cu boi, întrebat, neîntrebat, cu poroncă şi fără poroncă, care cum apucă, niîntrebat şi cu bani*

Dăm pentru surugii goştină, desătină şi cîte altădată[2]*, săldăţii şi Cazacii la fartiri ţînem şi hrănim, şi, luîndu-ni cu sălaa cele*

[1] Iată ce era Basarabia pentru Hotinenii de la 1816. — N. I.

[2] Altele ? — N. I.

www.dacoromanica.ro

ce găsesc pe la casăli noastre, şi mănîncă, ba încă ni bat să le dăm ceia ce nu avem, şi apoi ni fac cu frică di li dăm şi cfitanţăe, şi cîte alte nevoi tragem, precum ştie cinstita părcălabie. Strajă pe hraniţă dăm în toate zălili. Di vite cu totul ne-au săracit şi tălharii, că le fură. Şi de ceia parte la Nemţi[1] *s'au rădecat străjăle, şi numai a noastră au rămas di ni năcăjăm, încît nici după tălhari nu ne lasă să mergem ca să ni căutăm vitele înpripă, precum mai înnainte eram slobozi şi nu ni se putè fura vitele ca acum.*

Şi pîne cînd dă Dumnăzău de să faci mai gloată, ne o mănîncă alţii, precum arătăm, iar nu ca mai înnainte, că putèm vinde unde ni eara voia, şi pîne, şi vite, şi orice avèm din munca noastră. Acum cu totul ni s'au închis aleşverişul, şi sîntem opriţi, şi nici chirie di sare, şi vin şi altele ca mai înnainte nu avem, şi nu ştim ce să mai facem. Numai mila Împăratului poate să ni scape de pieire întru care ni aflăm. Că, de ar da Maica Precista năstav să ni rădice greutăţăle aceste şi să ne lase în obiceiurile noastre cele moldoveneşti care am apucat dela bătrînii noştri, şi să vinim în floare precum am fost, *ca să slăvim numele Împăratului, noi, şi în urmă şi urmaşii noştri*, şi să petrecem totdeauna supt dregătorii Moldovii, pămînteni de ai noştri, precum sîntem deprinşi şi ne înţelegem în vorbă. Că noi alte rînduieli nu pricepem, şi numai cît ni să adaog năcazurile şi greutăţile noastre.

Noi la aceste cu lacrămi ne rugăm, şi să facă milă Împăratul cu noi.

Anul 1816, Fevruarie 15.

(ss) Eu, Neculai Bordeiu
(ss) Eu, Ştefan Roşca
(ss) Eu, Ichim Bobeşti
(ss) Eu, Ion Ciupauca
(ss) Eu, Tanasă Dascalul
(ss) Eu, Vasîli Bordei
(ss) Eu, Toader Prodan
(ss) Eu, Vasîli Bobeşti, Vornic, şi tot satul Rachitna, Ţînutul Hotinul
(ss) Eu, Grigori Dascal, am scris cu zăsa satului.

[1] În Bucovina. — N. I.

www.dacoromanica.ro

Un călător despre noi:

— Jacob Jonas Bjoernstahl —

Printre autorii străini din secolul al XVIII-lea cari dau ştiri interesîndu-ne mai direct, material neîntrebuinţat încă de istoricii noştri, se află şi profesorul Universităţilor din Upsala şi Lund Jacob Jonas Bjoernstahl. Acest învăţat părăsi Suedia în 1767 pentru o călătorie lungă în ţerile occidentale (Italia, Franţa, Anglia, etc.), călătorie care se întinse, în 1776, din ordinul şi în parte cu cheltuiala regelui Gustav al III-lea al Suediei, până la Constantinopole şi Salonic, unde moartea stavili activitatea călătorului (12 Iulie 1779). Numai atunci fu publicat în întregime resultatul observaţiilor şi notelor culese de Bjoernstahl, sub formă de scrisori către bibliotecarul C. Gjoerwell la Stockholm, în şase volume în-8°. Nu trecu mult până ce opera să fie tradusă în limbile germană, olandesă şi italiană. Scrisorile lui Bjoernstahl sunt şi azi foarte apreciate şi căutate în Suedia din causa multelor observaţii interesante, exacte şi originale pe care ni le dă autorul Traducerea pasagiilor pe care-o dăm mai jos e făcută după ediţia germană, „Jakob Jonas Bjoernstahls Briefe auf seinen auslaendischen Reisen an den koeniglichen Bibliothekar C. C. Gjœrwell în Stockholm", Leipzig şi Rostock 1777—83, şase volume, mic in-8°, ediţie apărută aproape de-odată cu cea originală suedesă. Volumele 4 şi 6 se referă la şederea autorului în Orient: de acolo am şi cules ştirile care ne privesc.

Vol. VI, p. 44. 26 August 1776. Bjoernstahl e de faţă la o iluminaţie a Constantinopolului, celebrînd naşterea unui principe imperial. Se duce la Fanar. „Iluminaţia palatului aparţinînd prin-„cipelui Moldovei [1]) era una din cele mai frumoase dopanmale „(iluminaţii): chiar şi pietre preţioase erau expuse privirii şi „luminate. Principele însă era în Moldova.»

Vol. VI, p. 86. Iunie 1777. „La părintele Policarp în Fanar „avuiu prilejul să fac cunoştinţă cu d. Nicolae Carageà [2], un Grec „bătrîn şi învăţat. Acest bărbat e un bun cunoscător al istoriei „şi învăţămîntului literaturii greceşti. El posedă „Fabricii Bibli-

[1] Grigore Alexandru Ghica.

[2] Fiul lui Scarlat Carageà Caimacamul şi tatăl lui Constantin Carageà, Mare-Ban, autorul Efemeridelor (publ. în Hurmuzaki, XIII). Rangabè spune că Nicolae era Mare-Comis.

www.dacoromanica.ro

„otheca Graeca", măcar că nu pricepe latineşte. Limba turcească „şi cea grecească sînt singurele pe care le stăpîneşte. El cu„noaşte foarte bine autorii clasici greceşti. Îmi mai povesteşte „că unchiul său de pe tată însoţi un ambasador al Porţii în „Suedia la anul 1730[1] şi că posedă încă nişte versuri gre„ceşti scrise în cinstea acestui ambasador, şi-mi făgădui să mi „le arăte, adăugîndu-mi că aceste rînduri îl puseră pe unchiul său „să înveţe limba veche grecească; căci, primindu-le ambasadorul, „le dădu lui Carageà să i le traducă, ceia ce dînsul însă atuuci „nu putu; aceasta îl ruşinase într'atît, că, îndată ce se întoarse „la Constantinopole, se şi încercase cu zor la această limbă, „măcar că era om în vrîstă."

Vol. VI, p. 91. 12 Iunie 1777, la insula Chalki. «Mă duseiu la „bătrînul Patriarh Ioanichie Carageà[2], care fusese Patriarh al „Constantinopolului în anul 1761, însă destituit de mai mulţi ani „şi petrecîndu-şi bătrîneţele pe această insulă. I se dă şi acum „titlul de „Sfinţia Sa." Multă învăţătură nu are. El slăvi toleranţa „turcească: în vremea cîrmuirii sale recläidise şepte biserici „creştine. Fratele său fusese în Suedia dinpreună cu trimisul „turc: cellalt frate al său e principe titular al Valahiei[3]. Cînd „îmi luasem ziua bună, mă îmbrăţişă şi mă sărută pe frunte. „Avea cu dînsul pe nepoatele sale de frate[4]. Erau, după felul „Grecoaicelor, iscoditoare şi obraznice. Apoi făcuiu cunoş-

[1] Nu — în anul 1733 (v. „Historisk Tidskrift" I, Stockholm).

[2] Ioanichie Carageà (n. pe la 1700,+1793), fiul lui Gheorghe C Mare-Postelnic. Patriarh ecumenic 1761—63. În 1750 făcu o călătorie în Moldova şi Muntenia pentru a strînge bani în folosul Marii Biserici (v. Dapontes, *Éphémérides daces*, ed. Legrand, vol. II, p. 204). Mormîntul său se află în biserica mănăstirii Sf. Gheorghe la Chalki, al cării ctitor a fost (v. Schlumberger, *Les Îles des Princes*, p. 134).

[3] Scarlat Carageà (n. 1695,+1780). Doctor de la Universitatea din Padova. La ambasada olandeză la Constantinopole până pe la 1758. Cămăraş în Moldova 1760—62 (Iorga, „Doc. Call.", I). Mare-Comis în Moldova 1762—53, Mare-Dragoman 1764—68 (Hurmuzaki, „Supl." I, p. 767), iarăşi 1770—74. La 26 Sept. 1774 fu numit principe onorar al Moldovlahiei. Fiind prea bătrîn pentru a domni, primi o pensie anuală dela fiecare Domn din Muntenia (Iorga, „Doc. Call", I., p. CLXV, şi «Acte şi Fragmente», II, p. 75). Fiul lui, Gheorghe C. († 1765), Mare-Dragoman şi Exaporit, e tatăl lui Ioan Gheorghe Carageà (n. 1734+1844), Domn al Munteniei 1812—18.

[4] Fiicele lui Scarlat: Zamfira (n. 1719,+1796), soţia lui Manuil Manu, şi Constanţa (n. pe la 1723,+1790), soţia lui Dimitrie C. Suţu, Mare-Postelnic.

www.dacoromanica.ro

„tință cu d. Emanuil Manu, care e Logofăt sau administratorul „averii și veniturilor Patriarhatului, și cu nevasta lui, o „fiica a principelui titular al Valahiei, fost Mare-Dragoman „al Porții și frate cu Patriarhul Carageà. Această cuconă fuma „fără rușine.»

Vol. VI, p. 95. „La 23 Iunie (1777) mă duseiu la Terapia, la „d. Nicolae Carageà, dragoman al Porții, văr al Patriarhului [1]. „Acest Domn a fost, dimpreună cu o solie turcească, în Rusia, „fiind dragoman al ambasadorului [2]. El a tradus grecește 7 „volume din «Histoire générale de Voltaire», 2 vol. de Réal, «Traité politique», și toată Istoria Otomană de Sagredo [3], care „cuprinde șepte volume in 8°. A săvîrșit această lucrare spre a fi „de folosința patriei sale [4]. Totul însa se află încă în manuscript, „de oare ce nu se află aici nici o tipografie, și nimeni nu „vrea să cumpere cărți. D. Carageà vorbia minunat franțuzește „și italienește.“

Vol. VI, p. 96. Bjoernstahl are ocasie să cumpere la un librar din Fanar unele cărți „foarte rare într'alte țeri: o carte tipărită „la București, 1768, in-4°, cuprinzînd o învățătură creștinească „în limba grecească și turcească, însă și cu literele grecești [5]. „Aici văzuiu și pentru prima oară Istoria Patriarhilor Ierusalimului „Dositei, București 1715, folio, trei volume [6]. Aici se găsesc multe «lămuriri însemnate, puțin cunoscute de învățații din Europa.

Vol. VI, p. 97. Bjoernstahl se duse la Has-chioiu, la biserica Sf. Paraschive. Aci văzu „mormîntul lui Grigore [7], care a fost

---

1 Nicolae Constantin Carageà (n. 1737, † pe la 1784). Mare-Dragoman 1777—82. Domn al Munteniei 1782—83. Bjoernstahl face o greșeală: Nicolae C. fu numit Mare-Dragoman numai în Septembre 1777 (v. Hurmuzaki, VII, p. 303 și „Șuțul“, I, p. 961, ca și Stamatiade).

2 Abd-ul-Cherim la Moscova 1775—76 (v. Zinkeisen, VI, pp 100 și 135).

3 Este vorba de Giov. Sagredo, „Memorie istoriche de' Monarchi Ottomani, I“, ed. Veneția, Combi e Le Noir 1673, în 4°.

4 Asupra activității lui literare v. Stamatiade, Rangabè și Erbiceanu, „Bărbați culți“.

5 Bianu și Hodoș, No. 360.

6 Bianu și Hodoș, No. 175, Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, 1 vol., in folio mare, nu l menționează ca fiind tipărit la București.

7 Grigore Callimachi, decapitat la Constantinopol, la 9 Sept. 1769 (cf. Iorga, „Doc. Cal.“, II, pp. 493 și 654). Într'adevăr Fanarioții înmormântau morții lor la Haschioiu, în fața Fanarului. În cimitirul pe care-l menționează Bjoernstehl se află mai multe pietre mormîntale vechi cu inscripții, care

www.dacoromanica.ro

„principe sau Voevod al Moldovei, decapitat de Turci la 1769".

Vol. VI, p. III şi urm. „La 11 Novembre merseiu la Constan-„tinopol [1] spre a vedea solemna învestitură a Domnului Mol-„dovei [2]. Mă duseiu la palatul Marelui-Vizir [3] şi găsiiu acolo pe „principe cu tot alaiul său, călări supt cei doi arţari, unde trebuia, „dimpreună cu toţi trimişii europeni, să aştepte ieşirea şi tre-„cerea înnainte a Vizirului însoţit de escorta sa. Principele era „pe un cal bine învăţat după moda turcească. Purta o blană „împodobită cu canafuri mare aurite, şi dedesupt o haină de „mătasă albă; pe cap avea o căciulă de jder. Cu dînsul erau „cei trei fii ai săi, toţi călări [4]. Mă simţiiu viu mişcat privindu-i. „Azi norocul te'nnalţă, mîne poate te doboară; aşa i se în-„tîmplă prodecesorului său, principelui Ghica [5], care avu capul „tăiat: *quoties voluit fortuna iocari.* Principele mă recunoscu, „căci ne'ntîlniserăm adesea pe vremea cînd era Mare-Dragoman „al Porţii. El se întreţinu multă vreme cu mine, spunînd că e „mare fericire de a putea călători şi de a vedea ţeri nouă. Îl „întrebăiu dacă va primi tuiurile într'acea zi. Îmi răspunse că astăzi „va primi cuca, ce se dă de-obiceiu Domnilor Moldovei şi „Valahiei, cele două tuiuri însă le va primi Joia viitoare; ho-„tărîse însă să nu le ieia singur în primire, ci să-şi trimeată fiii „săi. Aceasta fu prilejul unor oarecare schimbări în ceremonialul „obişnuit, care începe la ceasul al patrulea după oara turcească [6]. „Apoi principele întră în vorbă cu Turcii, cu chiatibul, ceauş-başa „şi cu eminiul [7]. Li povestiiu că sînt un călător suedes care are

ar trebui examinate în mod serios. Alexandru Mavrocordat Exaporitul e şi el înmormîntat acolo. Cînd l-am visitat în 1911, cimitirul era într'o stare de părăsire desăvîrşită.

[1] Adecă la Stambul: autorul locuieşte în Pera.

[2] Constantin D. Morazi, Mare-Dragoman 1774—77. Domn al Moldovei 1777—82 (cf. Hurmuzaki, I. „Supl." I, p. 961 şi VII, p. 302).

[3] Derendeli-Mehmed-Paşa era atunci Mare Vizir (v. Zinkeisen, VI p. 1510).

[4] Beizadelele Alexandru, Domn al Moldovei 1792—93, Dimitrie, Mare-Dragoman 1808—12, decapitat 1812, şi Gheorghe, Mare-Dragoman 1792—94 şi 1795—96 (cf. Stamatiade).

[5] Grigore Ghica (cf. Hurmuzaki, I, „Supl." I, p. 962).

[6] Turcii socotesc oara 12 la apusul soarelui: cu acest sistem ceasul variază firesce zi de zi.

[7] Chiatib = secretar, Ceauş-Başi, şef de aprozi, «Obriste unter denen Gerichts-Bedienten» (cf Ferriol, „Abbildung des Türckischen Hofes», Nürnberg 1719, mic in-4°, vol. I, p. 38 (cf. Tocilescu, „Revista pentru Istorie», etc., vol. IV, p. 672).

www.dacoromanica.ro

„de gînd să se ducă până în Arabistan, şi altele. Apoi sosi Ma-„rele-Dragoman al Porţii, d. Carageà [1], care întră şi el în-„alaiul principelui. După obiceiu, poruncile din Seraiu trebuiau aş-„teptate multă vreme. În sfîrşit sosi un Ceauş în mare goană, „poftind pe Vizirul la Divan. Înnaltul demnitar, purtînd turbanul „solemnităţilor, împodobit cu o legătură de aur, se sui pe cal „şi fu însoţit de un saltanat numeros. După ce trecuse Marele-„Vizir, d'impreună cu ceata sa, principele se puse şi el în mişcare „spre Seraiu, dimpreună cu întregul său alaiu. În ograda d'întăiu „toţi creştinii se dădură jos. Vizirul însă d'impreună cu ceata lui „se duse călare până într'a doua curte, însă nu mai departe. „Domnul Moldovei aştepta în picioare până la poarta a doua, „să i se îngăduie intrarea. Până atunci i se servi o cafea. Ieni-„cerii fugiau grămadă să-şi primească orezul şi pînea, care li se „distribuia de obiceiu pe iarbă. Până aici, ceremonialul era la „fel cu acela al primirii unui ministru al unui Stat european. „Cînd principele însă trecu prin curtea a doua, spre a pătrunde „în Seraiu, se duse până la întrarea Divanului, şi făcu o ple-„căciune adîncă. Marele-Vizir, care sta aşezat acolo, nu întră „însă după felul ambasadorilor, ci se dădu mai departe într'acea „sală sau chioşc care se află între Divan şi uşa Sultanului. Aici „se aşeză jos, dimpreună cu suita sa."

Apoi autorul descrie distribuirea orezului şi a pînii Ienice-„rilor, Vizirului şi tuturor demnitarilor, cari „mănîncă cu mai „puţină curăţenie şi rînduială decît cosaşii în Suedia". Urmează „astfel: „Domnului Moldovei, fiilor săi şi Marelui-Dragoman li se „aduse mîncare în sală, şi aceasta chiar pe o masă destul de „curată. Apoi sosi un Ceauş-Başi cu hatişeriiful sau po-„runca Sultanului. În semn de evlavie purta hîrtia ridicată sus „în mîna dreaptă aproape de ureche. În mîna stîngă ţinea bas-„tonul de comandă, cu care izbi în podea. Apoi străbătu curtea „până la Divan, la Marele-Vizir. Domnul Moldovei coborî în sală „şi se aşeză jos pe bancă. Sosi un Ceauş-Başi şi un Ceaur-„Başi [2], aducîndu-i coifiul, pe care-l şi puse în cap după ce-şi „scoase căciula de jder. Acest coif consistă într'o pălărie în „forma unui potir răsturnat cu gura în jos, aurit şi acoperit în

[1] Nicolae Caragea, mai tărziu Domn al Munteniei.

[2] Un ciorbagiu, colonel de regiment de ieniceri (cf. Tocilescu, „Revista" IV, p. 677).

www.dacoromanica.ro

„partea de sus cu catifea roşie şi împodobit pe de-asupra cu un „mănunchiu mare de pene albe, cum poartă şi Taci-Baeschii *(sic)*. „Sus şi într'amîndouă părţile al catifelei roşii se află egrete stră- „lucind de diamante, fiind însă, cum mi se păru, de argint luciu. „Numele acestei pălării e „cuca", după cum se vede, un cu- „vînt valah. Scriitorii turci o desemnează supt cuvîntul „uscufia". „Datează din vremea cînd principele Moldovei trădător, pentru „a scutura suzeranitatea regelui din Ungaria, se supuse Tur- „cilor, în anul 1497 sau 902 din Hegiră [1]. Singura răsplată pe „care o primi pentru această trădare fu dreptul de a purta „us- „cufia" la învestitură. Cuca pe care o primi noul Domn nu era „potrivită după capul lui. El fu nevoit s'o apese de mai multe „ori cu mîna. Apoi i se dădu un caftan, precum şi fiilor săi şi „celorlalţi cari îl însoţiau, de asemenea şi Marelui-Dragoman „al Porţii. Nu primi însă blana la fel cu cea care se dăruieşte „de obiceiu trimişilor europeni. Tatăl său, un nobil bătrîn [2], se „găsia şi el de faţă. Cei doi cadiascheri [3] întră întăiu la „Sultan [4]. Marele-Vizir urmă apoi. Aceşti demnitari trecînd în „faţă-i, principele Moldovei făcu mai multe plecăciuni foarte „adînci, într'aşa fel, că fruntea-i atingea aproape de pămînt. „Ceauş-Başa îi făcu şi el o temenea, şi atinse cu mîna jos, „apoi o duse la gură şi pe urmă la frunte. Ceilalţi Turci, Ieni- „cerii, Capugiii şi alţii, îşi îndoiau numai trupul. În sfîrşit fu „primit şi Domnul în audienţă la Sultan. Numai cinci persoane, „adecă tatăl, doi fii şi încă unul, fură admişi să între. Marele- „Dragoman întră şi el. Miniştrii străini, din potrivă, au dreptul „de a fi însoţiţi de nouă, ba chiar douăsprezece persoane. După „cum mi s'a spus, principele la întrare s'ar arunca cu totul la „pămînt în faţa supremului său stăpîn." Apoi privi plecarea Marelui-Vizir, cu alaiul său, urmat de Domnul Moldovei [5].

Vol. IV, p. 57. Anul trecut, la 17 Novembre (1777), noul Domn

[1] Ştefan-cel-Mare. Autorul a fost fără îndoială informat de Turci.

[2] Marele-Postelnic Dimitrie Moruzi.

[3] „Cei doi judecători supremi, unul pentru Anatolia, cellalt pentru Rumelia.

[4] Abd-ul-Hamid I era atuncea Sultan.

[5] 27. Cf. altă descriere de învestituri de Domni din Muntenia sau Moldova, la Cantemir, „Beschreibung der Moldau", 1771, în 8°, pp. 130—164; Thornton, ed. Hamburg 1808, în 8°, p. 552; Hurmuzaki, vol VII, pp. 354—5; Lagarde, „Voyage", Paris 1824, în 8°, p. 214; F. R(ecordon), „Lettres sur la Valachie" Paris 1821, în 16°, pp. 117—122.

www.dacoromanica.ro

„al Moldovei părăsi în mare pompă Constantinopolul. Alaiul fu „măreț și fastuos, cu muzică de cimbale și trîmbițe, frumos „după gustul de aici, însă nu pentru urechile europene. La 11 „Novembre trecut, acest principe fusese la Seraiu, unde primise „învestitura. Cu acest prilej i se puse în cap o pălărie foarte „ciudată, împodobită cu aur, și purtînd pe de-asupra un mănuchiu „lat de pene albe de struț. Fuseiu de față la întreg ceremonialul. „Cîteva zile după aceia, primi cele două tuiuri și un steag. „Fusese înaninte Dragoman sau Tălmaciu al Porții. Din Dragoman „s'a ridicat acum Domn. Îi urez un noroc mai statornic decît acel ce fusese partea predecesorului său, carele, cum se știe, „se ridică pe aceiași scenă și avu capul tăiat. Tatăl lui avuse „înnainte-i aceiași soartă nefericită [1]. Pentru Grecii de acum „aceasta constituie singura cale care duce la mărire. Poate să pară „ciudat unui străin ca un Tălmaciu să ajungă Domn. Aici însă „o atare stare de lucruri e obișnuită. Tot atît de obișnuit este „ca Domnul să fie mazilit, sau să fie trimis decapitat pe ceia „lume... Numele acestui nou Domn al Moldovei e Constantin „Muruzi. El se chiamă acum Constantin-Vodă Muruzi, cu titlul „de Vodă după numele de botez, carele înseamnă Voevod sau „Domn."

Vol. VI, p. 135. «La 26 Martie 1779 plecarăm din Zarko [2]. „Cărăușii noștri erau Valahi, sau țerani din Valahia. Ei vorbesc „limba vlahă, amestecată însă cu italienește. Aici se numesc Vlahi «albi pentru a-i deosebi de așa-numiții Vlahi negri [3], sau de „acei cari locuiesc în Valahia. Aceasta e lămurirea pe care mi-au „dat-o ei înșuși. Ei nu locuiesc decît iarna în satul Zarko, vara „stau prin munți: se vede că au turme de oi pe acolo și că „se fac păstori. Se spune că acești oameni ar fi rămășițele unei „colonii romane; aceasta merită într'adevăr o cercetare mai amă- „nunțită."

Vol. VI, p. 182. Maiu 1779. Mănăstirea Dusiko [4]. Bjoernstahl spune că a citit istoria vieții a cititorului Visarion, Mitropolit la Salonic, carte tipărită la București în 1759 [5].

I. C. **Carageà.**

[1] Grigore Ghica-Vodă, decapitat 1777, și Alexandru Ghica, Exaporitul, Mare-Dragoman 1727—40, decapitat 1741 (cf. Stamatiade).

[2] Zarko sau Zarka, sat între Tricala și Larisa în Tesalia.

[3] Turcește ac-vlah și cara-vlah.

[4] În Munții Pindului, la Vest de Tricala în Tesalia.

[5] Bianu și Hodoș, No. 316: *Slujba Sfîntului Visarion*, în grecește, 4° mic.

www.dacoromanica.ro

CRONICĂ

Studiile istorice au pierdut pe ilustrul lor represintant care a fost A. D. Xenopol.

A vorbi de meritele lui, ar fi o impietate pentru el şi o insultă pentru cetitori, aşa de mare şi meritată a fost faima lui.

***

Lămuriri asupra originei lui A. D. Xenopol

Despre familia lui, d-ra Adela Xenopol scrie:

«Tatăl nostru era străin. Părinţii lui, **Irlandesi**, emigraseră şi se stabiliseră la Torneo, de unde tatăl nostru, după o iubire nenorocită, a plecat pentru a nu se mai întoarce.

«A călătorit ani îndelungi, şi în urmă, pe vapor, a sosit la Galaţi. Poliglot, cu o instrucţiune şi educaţiune îngrijită (scrisorile trimise fratelui mieu, toate în cea mai perfectă franţuzească, vor dovedi, cînd le voiu publica), el intră ca dragoman la consulatul german, şi ştiut e că pe vremuri (mi se pare că se menţine şi acum tradiţia) nu se primiau acolo funcţionari decît protestanţi. Tatăl mieu era protestant, şi fondul strălucitei religiuni morale i-a rămas ca basă în toată viaţa de mic slujbaş cinstit şi muncitor.

În urmă s'a strămutat la Iaşi, unde, întîlnind o tînără şi vrednică tovarăşă, pe muma noastră, din vechea familie Stamati din Basarabia, fu silit, după datina ţerii, să se boteze. Cu optzeci de ani în urmă, nu era stare civilă, şi oricare străin vroia să se căsătorească cu o Romîncă (ortodoxă), trebuia să se boteze, act ce-i legitima încetăţenirea. Astfel a fost botezată şi muma verilor mamei lui, Emil şi Eugen Costinescu, care era de religiune catolică.

«Cu transformarea botezului tatăl nostru îşi schimbă şi numele său de familie **Smidt** în Xenopol, adecă **fiu străin.** Parcă se desprinde o întreagă dramă sufletească în aceste singure două cuvinte: **fiu străin.** Naş şi de botez şi de nuntă i-a fost generalul Scheletti.»

***

Ceva despre Postelnicul Iani Caragea

În «Revista Istorică», I, No. 6, p. 108, d. C. I. Filitti emite teoria (fără dovadă însă) că „Postelnicul Iani", restauratorul bisericii Sf. Sava din Iaşi în anul 1625, ar fi Iani Carageà.

Inscripţia la această biserică se ceteşte astfel: «Această minu«nată şi slăvită biserică dumnezeiască s'a înnoit din temelie

www.dacoromanica.ro

«de către prea-evlaviosul boier, Ioan Postelnicul, nepotul cins-«titului domn Scarlat din Constantinopol, fiind egumen leroteiu «ieromonahul, din mult renumita insulă Cipru, prim-arhitect fiind Grigore din Țarigrad» (Iorga, «Inscripții din Bisericile Românie», II, p. 138, și Dossios, «Studii Greco-Romîne», fasc. II, p. 69).

Iani Carageà era într'adevăr nepot al lui Scarlat Beglicgi, prin faptul că tatăl său Dimitrașco avea o soră, Elena Carageà, căsătorită cu acest Scarlat. O dovadă certă după mine că d. Filitti are dreptate sînt următoarele două pasagii:

«Călătoriile Patriarhului Macarie», trad. Gh. Popescu-Ciocănel, București 1912, IV, pp. 3—4: «De acolo merserăm la o mănă-«stire a Sf. Mihail și a Îngerilor, supranumită Slobozia Ianachi, «adecă: satul liber al lui Ianachi. Acest Ianachi este acelaș «care fundă mănăstirea Sf. Sava la Iași, în Moldova. Se po-«vestește că el cumpără prisonieri cazaci și tatari, bărbați și «femei, îi liberă și-i instală în împrejurimile acestei mănăstiri «în calitate de servitori; astfel îi numesc în românește Slobozie «adecă: liberați» (Sept. 1659).

V. și Hurmuzakii XIII, p. 99, unde Banul Constantin Carageà spune:

«Ne-am dus la Slobozia lui Ienachi, sat și mănăstire a unui «Postelnic Ienachi Carageà» (20 Oct. 1780).

Fotino, Ἱστορία, I, p. 100, vorbește și el de Ioan Carageà, Postelnic supt Matei Basarab (1633—54), și d. Iorga citează semnătura lui ca Postelnic în Moldova la 1591, în Hurmuzaki, XI, p. 227, și, ca boier în Muntenia, 5 Ianuar 1642, în «Studii și Documente», V. p. 298.

I. C. Carageà.

*
* *

In Memoriile lui Hertzen, trad. Delavaux *(Le monde russe et la révolution)*, Paris, 1860, cetim, și reproducem fără comentarii.

Filimon, bătrînul paznic de la Crutițchi, vorbește lui Hertzen, prisonier politic:

«În timpul campaniei pe care armata rusească a făcut-o în Moldova, la 1806, el servia într'o companie al cării căpitan ș'iuse a-și merita alipirea soldaților prin îngrijirile pe care li le dădea din bielșug și prin curajul pe care-l dovedia înnaintea dușmanului. — «O Moldoveancă a stricat totul, — îmi spuse paznicul meu —; comandantul nostru ajunsese îngîndurat. Știi de ce?

www.dacoromanica.ro

Pentru că băgase de samă că Moldoveanca mergea şi la alt ofiţer.

Într'o zi, cum vorbiam cu un ghiurasier, straşnic soldat, care şi-a avut pe urmă două picioare luate de ghiulea supt zidurile Malo-Iaroslavcţului, căpitanul vine la noi şi ni povesteşte că Moldoveanca-i joacă renghiuri şi ne întreabă dacă poate să se razime pe noi ca să-i dea o învăţătură. — De ce nu ?, îi răspundem noi; să-ţi slujim dumitale e pentru noi totdeauna o fericire. Ni-a mulţămit şi, arătînd casa unde locuia ofiţerul, ni spune: Staţi noaptea pe pod; ea o să treacă, foarte sigur, ca să meargă la dînsul; cînd veţi vedea-o, luaţi-o fără zgomot şi aruncaţi-o în rîu. — Se poate, i-am răspuns noi, şi, la căderea nopţii, mergem, de fapt, şi ne aşezăm pe pod, cu un sac. Iată spre miezul nopţii Moldoveanca venind în goană. — «Ești foarte grăbită, cocoană», îi spunem noi iac'aşa, şi-i dăm apoi una bună în cap. Biată hulubiţă n'a zis mîrc; am băgat-o în sac, şi am dat-o 'n apă. A doua zi, căpitanul intră la ofiţer şi-i zice: «Nu fii supărat pe Moldoveancă, am ţinut-o noi puţin... La dreptul vorbind, e în gîrlă, şi, dacă vrei, hai să ni spunem două vorbe în dosul satului cu o sabie ori cu pistoale, cum vrei.» Şi, adevărat, aşa a şi fost. Dar bietul căpitanul nostru, căpătînd o straşnică lovitură de sabie în piept, nu s'a mai îndreptat; peste trei luni şi-a dat sufletul lui Dumnezeu.

— Şi Moldoveanca, îl întrebăiu eu, va să zică aţi înnecat-o ?

— Da, sigur, răspunse liniştit bătrînul soldat» (p. 106).

* * *

Cursul de stenografie parlamentară al d-lui H. Stahl ne interesează prin bogata bibliografie care deschide cartea şi prin foarte preţioasele notiţe, întovărăşite de portrete, ale vechilor stenografi, cari au fost une ori şi personalităţi de o mare importanţă culturală şi politică.

* * *

In n-le 11—12 din anul XII-lea al revistei „Ion Creangă" se dau ştiri despre familia lui: ar fi fost rudă după mamă cu învăţatul Mitropolit Iacov Stamati. Se găsesc şi chipurile surorilor scriitorului.

* * *

www.dacoromanica.ro

In *Şcoala Basarabiei* d. T. Pamfile arată că la 1817 în Basarabia erau 400.000 de locuitori, dar că a patra parte s'a întors în Moldova, în cîteva luni, de frica şerbiei. În Bugeac Romîni erau pe atunci la Spinoasa, Căprioara, Frumuşica, Satul-Nou, Bulboaca, Moldovanca, Morujeni, Văratec, Răsleanca Cataargiului, Ialpugeni, Valea Persului, Brezoaia, Grădina, Baba, Fîntîna Zînelor, Ceşmeaua Văruită; vechi locuitori reveniau la satele lor, ocupate de Tatari; se adăugiau Dobrogeni şi alţii; Francesii de la Şaba sînt Elveţieni. Au fost un timp şi Evrei galiţieni, făcînd plugărie.

* * *

In vol. XI din «Revista societăţii istorice-arheologice bisericeşti din Chişinău», părintele arhimandrit Puiu dă o carte despre «Mănăstirile din Basarabia».

Din cuprinsul scrierii, bogat ilustrată, se culeg o samă de informaţii nouă. Se vede astfel că nu pe la 1599, ci cu vre-o treizeci de ani înnainte, Doamna Ruxandra a lui Alexandru Lăpuşneanu dădea 35.000 de lei călugărilor de la mănăstirea Karakalu din Athos ca să răscumpere mănăstirea Sf. Nicolae din Ismail, dăruită de Sultanul Selim lui Mustafă-Paşa Celebi. Mănăstirea Hîncul e clădită de Stolnicul Mihai Hîncul, a cărui fată, Paraschiva, s'a călugărit aici.

* * *

Într'un Calendar muntean de pe vremea lui Ştirbei-Vodă, unde, după partea tehnică, se dau «Foi de obşte folositoare spre învăţătură şi petrecere», cu cîteva reţete şi o listă de Domni ai Ţerii-Româneşti, se ceteşte la 1821—2: «Insurecţia sau zavera supt un Alexandru Ipsilant, fugit din Rusia, şi supt Domnul Tudor *Dragomîrescu* (!), care deschise cel întăiu drum de drepturile ce ne bucurăm astăzi». Fanarioţii sînt calificaţi de «prinţi infernali», şi la Mihai Racoviţă se înseamnă: «pămîntean, dar îl deteră Grecii numai decît peste cap, ca să nu li se strice şirul»; la Grigore Ghica: «pămîntean, dar iar nu-l îngăduiră Grecii»; Urmează şi un «Magazin de petrecere» (şi «Evreul pribeag»).

* * *

În *Cultura creştină* pe Septembre-Decembre 1919 se dă o parte din studiul d-lui Ioan Georgescu despre Seminariul unit din Oradea-Mare: sînt şi note despre interesantul poet Ioan Popfiu (1841—82).

* * *

www.dacoromanica.ro

Intre cărţile rare ale Renaşterii noastre e şi aceia, splendid tipărită la Fr. Walbaum, «Tipografia Curţii», în 1843, care cuprinde „Fedra, jalnică reprezentaţie în cinci acte de Gheorghie Falcoïano[1], dedicată prea-învăţatului nostru Domn Gheorghie Demetriu Bibesco V.»

În prefaţă se spune că traducătorul s'a ostenit «spre înfrumuseţarea limbii romîneşti», făcînd lucrarea şi «puindu-o zmerită pîrgă la picioarele prea-strălucitului tron al patrii Mării Voastre». El aşteaptă „cînd vom dobîndi şi noi cu ajutorul Împăratului ceresc un Teatru Naţional".

Autorul a tradus pe Euripide, dar *îl schimbă*. «Fedra», declară el, «aici nu este nici cu totul vinovată, nici cu totul nevinovată: ea este osîndită de soarta ei şi de mînia zeilor să cază la o patimă nelegiuită, de carea însăşi se înfricoşează întăia; face toate mijloacele ca să depărteze această patimă de la ea, voieşte mai bine să moară decît s'o spuie la cineva, pentru că, şi cînd se vede silită a descoperi această taină, vorbeşte aşa de mult turburată, încît dă prea bine privitorilor să înţeleagă că fapta ei este mai mult o pedeapsă a zeilor decît o poftă a inimii ei. Mai vîrtos am îngrijit a o face ceva mai suferitoare după cum este în celelalte tragedii vechi, în care se duce şi pîrăşte însuşi pe Ipolit la Teseus."

* * *

In *Anuariul Gimnasiului „I. Maiorescu" din Giurgiu* (Bucureşti 1919) se dau, între altele (note despre Salustiu), ştirile, foarte preţioase, ale d-lui Ilie Minea despre viaţa culturală a Moldovei în epoca Unirii. E vorba de şcoala lui Cuculi, la care, în 1833, dă examin şi «Carol fiul Spătarului Vîrnav», viitorul doctor Scarlat Vîrnav. Se dau lămuriri despre încercarea Maramureşeanului Gheorghe Vida de a tipări cronica lui Şincai şi de a-şi introduce în şcoli Gramatica francesă, publicată la Buda, şi care e foarte cunoscută. Se pomenesc cererile de bursă în străinătate supt Regulamentul Organic. Se luminează mai bine călătoria în Apus a tînărului Costachi Negri, supraveghiat de tatăl său vitreg, Conachi; se complectează astfel ce spuneam într'o comunicaţie inedită la Academia Romînă, încă din Ianuar trecut, după alt izvor.

[1] La urmă se cetește «ajutor la întăia scriere aceştii cărţi a fost D. Marele-Pitar Gh. Halepliu».

www.dacoromanica.ro

Apoi a fost şi la Berlin, la Hamburg, la Danzig, la Königsberg, la Riga, la Karlsruhe. Actele de urmărire-l înfăţişează „cam grebănos", dar «la zîmbiri cu mult libov».

Avem şi informaţii despre apariţia *Albinei Românești* a lui Asachi. La Roman foaia avea doar trei abonaţi, la Dorohoiu unul, la Vasluiu niciunul. *Şi totuşi se muncia.*

D. Minea dă şi cererea din 1849 pentru *apariţia Zimbrului*. Vedem că Toader Stamati cerea voie să publice, la 1832, «Colecţie de versuri lumeşti», dar se refusă, două versuri fiind «împotriva cuviinţii politice», iar restul «eroticeşti, cu ecspresii deznădăjduire pentru dragoste».

Se constată că articolul din „Alăuta românească", iscălit «Un tînăr Moldovean», «despre ruinele şi ruinările Moldovei» e de C. Negruzzi. *Piatra din casă* a lui Alecsandri era să fie împiedecată de consulul austriac, şi Metternich însuşi interveni contra foilor volante ce se răspîndiau, nemţeşte, la 1845, de o litografie din Brăila. Se dă textul însuşi al opririi «Daciei literare» (1840), pentru multe păcate, între care atingerea «particularităţilor de familie» şi publicarea «pildelor celor mai mîrşave a istoriei», prin care «s'au înnemiccit şi s'au făcut vrednică de rîs». *Albumul literar* al lui Negruzzi a fost oprit şi el, în 1851, încă de la prospect. *România literară* ceru voie de apariţia în acest an pentru ca să apară abia la 1855.

În *Călătoria lui Kogălniceanu în Spania* (1846—8), d. L. Cartojan dă extrase din manuscriptul acestuia de la Academia Romînă, pe care l-am semnalat mai de mult (ms. 1172). Sînt ştiri biografice (cetirea lui *Gonzalve de Cordoue* a lui Florian la 1842, fiind în vrîstă de paisprezece ani; traducerea în româneşte a iniţiat-o Kogălniceanu), sînt note despre Madrid, sînt ştiri istorice. Credem că *totul trebuie tipărit, dar în limba de acum.*

* * *

Pe o „Sinopsisŭ adecă adunare de multe învăţături", frumoasa publicaţie a „tipografului" Grigore Staicovici (Iaşi 1757):

„Să să ştii că acăstă cărticică este a preotului State de la Ocnă, „şi cine o arŭ fura-o să fie blestemat de trei sute sfinţi părinţi „de la soborulŭ Nichei."

(în posesiunea mea)

* * *

Pe un Octoih grec tipărit la Viena de cunoscuţii Macedoneni Marchide Puliu (παρὰ Μαρκίδεσι Πούλιου), aceste însemnări de cronică:

www.dacoromanica.ro

„La leatu 1806, Dechemv. 12, aŭ întratŭ Muscali înŭ Bucureşti şi aŭ scosŭ pe Turci.

Şi la leathŭ 1812, Octomvrie, s'aŭ rădicatŭ dinŭ ţară şi aŭ venitŭ Domnu Ioanŭ Gheorghie Carageà, şi la leatulŭ 1818, Octv. 4, s'au rădicatŭ dinŭ Bucureşti şi au fugitu, trecindŭ pe vama Prahovi, ce să chiiamă Timişŭ, înŭ Ţara Nemţească la Braşovŭ, şi de acolo s'au dusŭ prinŭ ţara aceia.

La leatŭ 1819, Ghenar 19, aŭ venitŭ Domnŭ Alexandru Nicolae Suţu, şi, întrîndŭ înŭ Bucureşti, aŭ şăzutŭ înŭ Scaunŭ, iarŭ caimacamu ce l-aŭ trimisŭ înnainte i capiolanu sosise de la leatŭ 1818, Dechemv., şi la leatŭ 1821, Ghenarŭ, aŭ muritŭ înŭ Bucureşti (uni zicŭ că otrăvitŭ), şi s'aŭ începutŭ rebeliia.

Apoi versuri:

Omulŭ pănă înŭ lume este
Totŭ deşertăciuni gândeşte,
De cândŭ naşte pănă moare,
Totŭ grija vieţii are,
Nici de moarte nu gândeşte,
Ci totŭ la desfătăciuni priveşte,
Nedejdea lui şade întică *(sic)*
La căştigulŭ ce să strică:
Azi să vede în picoare,
Maine căzutŭ zace în boale.
Atunci la moarte priveşte
Şi gândul lumi totŭ nu-i ese,
Nădejdea lui totŭ o are
A să vedea pă picoare.
Sute de ani de-arŭ trăi
(Putere de arŭ avea),
Nu s'ar lăsa a muri,
Bani mulţi de arŭ dobîndi,
Şi multŭ bine de-arŭ trăi,
Încă nu a mulţumitŭ
Aghice (!) are că toate n'au dobânditŭ
Numelui săŭ a-i supune
Şi pre moarte şi pre lume, etc.

* * *

Letopiseţul Ţerii Moldovei până la Aron-Vodă (1359—1595), *întocmit după Grigorie Ureche Vornicul, Istratie Logofătul şi alţii de Simion Dascălul*, ediţie de Const. Giurescu, cu o prefaţă de I. Bogdan, Bucureşti 1916.

Ediţia, extrem de îngrijită, a regretatului Giurescu, n'are studiul

www.dacoromanica.ro

preliminar, care trebuie să apară deosebit. Nu lipseşte un bogat index.

«Letopiseţul» e al dascălului Simion numai pentru că acesta a adaus cîte ceva la textul lui Ureche, prea puţin înadit de acel Istrăţie Logofătul care trebuie să fie Eustratie, compilatorul de lucrări juridice şi, probabil, traducătorul lui Herodot. O interpolaţie spune că dascălul era cunoscut lui Toderaşcu Cantacuzino, care trăia pe la 1680[1].

Sînt locuri care deşteaptă îndoială. Astfel (p. 7): „dela Turci: m'am căsătorit" (?). Pasagiul «op [să le caute] să le placă tuturor» ar fi «opu iaste le caută să le placă tuturor».

Faptul că Simion, spuind din *letopiseţul unguresc*, observă că Laslău «se chiamă leşeşte Stanislav» (dar, la p. 72, echivalenţa ungurească Albert a lui Olbriht), ar dovedi că Simion era din Polonia mai curînd decît din Ardeal (p. 10). «Letopiseţul latinesc» cu data luptelor lui Ştefan cel vechiu cu Polonii în 1359, pare a fi Dlugosz sau (p. 180) Guagnini. «Cronograful grecesc», p. 25 nota. Pasagiul cu «ocoalele» şi «ocinile» lui Iuga-Vodă e numai într'un manuscript; un altul atribuie însemnarea pentru Ohrida prelucrătorului Tudosie Dubău, poate în legătură cu anume legături ierarhice (p. 19 nota). Acelaşi rost l-ar avea adausul despre fundaţiile religioase ale lui Alexandru-cel-Bun (p. 20 nota): se observă o asămănare cu preocupaţiile lui Dimitrie Cantemir din *Descriptio Moldaviae*. Mai apoi tot de acolo ar veni luptele de după Podul Înnalt, cu peirea lui Şendrea, şi altă luptă cu Muntenii, tot în legătură cu cetatea Crăciunei. Apoi ctitoriile lui Ştefan din Vasluiu şi Iaşi şi interpolaţia, greşită cu un veac, despre isprăvile Cazacilor lui Lobodă şi Nalivaico (pp. 58—60).

[1] P. 3, nota, mai deslusit în ale mele *Studii şi doc.*, III, p. 9. Şi în text: la p. 4, r. 6, lectura lui G.: „pizmit" e imposibilă (în *Studii şi doc.*, *l. c.* „p[r]imit"); *m'am* pentru *ne-am* nu e de admis. Dar v. „chizmind" (nu chibzuind?) „şi însemnând" (p. 4). De relevat „Născut" pentru Crăciun (pp. 10, 23 nota). „Scrisoare" pentru «Scriptură», p. 29. Ni se pare că „letopiseţ leşesc", nu „latinesc", cum se îndreaptă, e acela din care Ureche-şi scotea ştirile (ch. p. 11). „Părteşte" pentru „părteneşte" pare inadmisibil (p. 19); Magop nu poate fi preferat (p. 52) lui Mangop. «Iani» nu e corect pentru «ia» (p. 53). „Neţia" de la p. 102 e *Leţia*, Licia. Olofani = olofagi (ulufagi). p. 108. Canzileri = Capugileri; p. 109. Articele = arzicele; p. 109. Forma Solacii trebuia luată pentru Solaţii.

www.dacoromanica.ro

PREȚUL: LEI 4.50

www.dacoromanica.ro